

Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről

1.

PÁKEI LAJOS, a neves kolozsvári építész (1853—1921), akinek munkásságáról az épületek egész sora tanúskodik, élete utolsó évtizedeiben egy nagyszabású kiadványt tervezett Kolozsvár építészeti emlékeiről. Családi hagyományai, neveltetése, felkészültsége, művészi hajlamai egyaránt magyarázzák célkitűzését. A háromszéki Páké községből származó székely nemes családja¹ a XVIII. század elejétől kezdve összeforrt Kolozsvár történetével. Felmenői között találjuk Jánost, a kolozsvári prédikátort († 1748), aki a család régi nevét, a „pákéi Tamás“-t elhagyva először nevezte magát „Pákei“-nek, ennek fiát, Józsefet († 1778), akinek a Belmagyar-utcában az Unitárius Kollégium mellett volt háza, majd unokáját, Jánost, Kolozsvár főbíráját és szenátorát († 1822), aki feleségül vette aranyosrákosi Nagy Juditot, Linczezh Jánosnak, Kolozsvár egykori önfeláldozó főbírájának és Heltai Gáspárnak, a hírneves kolozsvári nyomdásznak a leszármazottját. Atyja, Lajos, Pákei János főbíró fia (1808—1864) élete szintén Kolozsvárt folyt le, miközben többször vállalt hivatalt a főkormányoszéknél. A családban több literátus hajlamú férfi akadt, János főbíró például 1793-ban birtokán, „Babutzon való telelése ideje alatt“ verses krónikát írt, Lajos pedig naplót, melyben részletesen beszámol 1830 táján Olaszországban tett utazásáról is. A művészet iránti érdeklődés benne már felébredt, Lajos fiának, az építésznek életét pedig a művészet szolgálata és szeretete határozta meg. A régi múltra visszatekintő család sok ereklyéje Erdély művészetének megannyi emléke, szintén állandóan ébrentartotta szülőföldje iránti szeretetét, történeti érzését, a művészet iránti lelkes érdeklődését. A családi ereklyéket ő maga is kegyelettel őrizte tovább, a gyönyörű virágdíszes ládát (1776), a kolozsvári asztalosművészet remekét, régi magyar könyveket, kéziratokat, naplókat, címeresleveleket, kötésekét, közöttük az 1593-ból való bőrkötést, mely több más kézirat mellett magába foglalta Linczezh János híres naplóját,² meg énlaki Sala Mihály ítélmester 1746-ban nyomtatott, 1793-ban díszesen kötött imakönyvét.

¹ Vö. SZEÓKEFFALVI SZENT-MIKLÓSY. A pákéi Pákey (másként Tamás) család. — Kny. a Magyar Családtörténeti Szemle 1943. évfolyamának VI, VII, VIII, IX. és X. számából. A cikk részletesen tárgyalja a PÁKEY-család történetét: PÁKEI-LAJOS életrajzára is bőséges adatokat tartalmaz. A család eleinte a „pákéi TAMÁS“, majd a „pákéi PÁKEI“ nevet használta, újabban pedig a „pákéi PÁKEY“ nevet. PÁKEI LAJOS építész bélyegzőjén, rajzainak névaláírásaiban a PÁKEI nevet olvashatjuk.

² Ezt a naplót id. PÁKEI LAJOS, az építész atyja, 1854-ben a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta. Vö. PÁKEI L., A Linczezh codexről: Új Magyar Múzeum 1854 II, 336—40.

PÁKEIEN korán felébredtek művészi hajlamai, építésztehetsége. Már nevelője, DERSY JÁNOS megírta róla: „egész nap építőköckáival játszik, gyönyörű kastélyokat, várakat rak össze, úgy látszik, tehetsége van az építészethez“. Építészeti tanulmányait a budapesti és a müncheni műegyetemen végezte, majd négy évig tanult Teophil Hansentől a bécsi építőművészeti akadémián. Később folytonos utazgatásai, különösen gyakori olaszországi útjai állandó kapcsolatban tartották az elmúlt korok művészetével, főként építészeti emlékeivel. Művészbáratai, Majális-utcai villájának gyakori kedves vendégei, — közöttük FADRUSZ JÁNOS, a nagy szobrász, a magyar múlt rajongója, — szintén folytonosan erősítették a művészet iránti érdeklődését és szeretetét.

A nagy kiadvány terve az 1910-es években alakult ki benne, noha már jóval korábban, az 1890-es évektől kezdve foglalkozott kolozsvári emlékek felvételezésével. Rendszeres feldolgozásra azonban csak később gondolt. Rajzban akarta bemutatni Kolozsvár összes építészeti emlékeit a XIV. századtól a XIX. század derekáig. Tervében meglepőek a célkitűzés nagy, átfogó nézőpontjai, a művészeti emlékek elfogulatlan szemlélete, ebben az elődök, sőt a kortársak átlagos szempontjait túlhaladta. Korábban, sőt még az ő idejében is szűkebb határok közé szorították a felvételezésre és közlésre érdemesnek tartott építészeti anyagot. Főként a középkori építészeti emlékek feldolgozására törekedtek, mint például HENSZLMANN IMRE tette Kassa középkori emlékeiről írott tanulmányában,³ vagy MYSKOVSZKY VIKTOR Bártfa város középkori emlékeiről készült értekezéseiben.⁴ Myskovszky érdeklődése azonban már kiterjedt a renaissance korára is. Sőt nagy rajzkiadványában (1885) már jelentős szerepet juttat a Felvidék különféle renaissance emlékeinek.⁵ Később a budapesti Magyar Királyi Állami Felsőépítőipariskola FOERK ERNŐ vezetésével folyó felvételezési munkálatai kisebb területeken belül, stílusra való tekintet nélkül, főként műfaji szempontok szerint örökítették meg a műemlékeket.⁶ PÁKEI előtt azonban más cél lebegett, többet és mást akart; ő nem csupán a különféle stílusok példatárát látta a műemlékekben, hanem szeretett városa történeti múltjának élő emlékeit. Tervének ilyenirányú kialakulásában bizonyára része volt Kolozsvárhoz fűződő családi hagyományainak. De félreismerhetetlen benne Kolozsvár nagy történetírójának, JAKAB ELEKnek az útmutatása, aki hatalmas munkájához csatolt két kötetnyi „Világosító rajzok“-ban⁷ korához képest már igen változatos képet nyújtott Kolozsvár történeti emlékeiről. PÁKEI szintén Kolozsvár történeti múltját a maga egészében igyekezett bemutatni. Anyaggyűjtése bámulatosan sokoldalú volt, a gótikától az empire-ig a legkülönbözőbb emlékek vonulnak fel rajzaiban, vázlataiban: Kolozsvári középkori és barokk temp-

³ Kassa városának ónémet stíllú templomai. Pest, 1846.

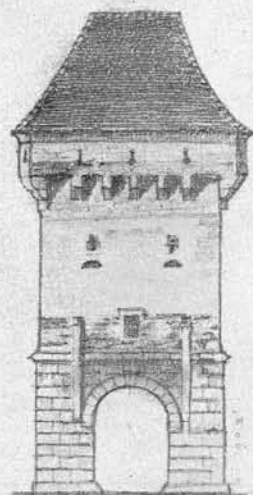
⁴ Bártfa középkori műemlékei. I. Budapest, 1879., II. uo. 1880. — Magyarország Régészeti Emlékei. IV. köt. 1—2. rész.

⁵ Myskovszky V., Magyarország középkori és renaissance stíllú műemlékei. Bécs, 1885.

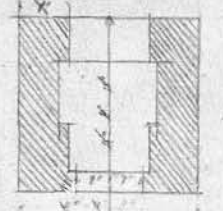
⁶ A budapesti M. Kir. Állami Felsőépítőipariskola szüneti felvételei. I. 1912. Erdélyi templomerődök., II. 1913. Márkusfalva., III. Szepességi műemlékek. IV. — V. 1915—1916. A régi Buda és Pest polgári lakóházai.

⁷ JAKAB E., Kolozsvár története világosító rajzai. I. Buda 1870., II. Budapest, 1888.

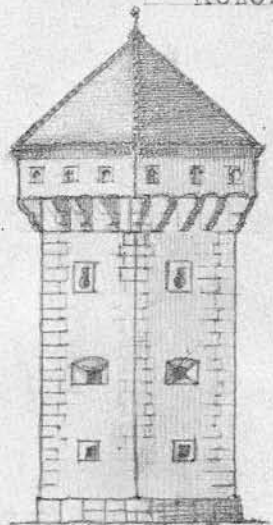
KOLOZSVAR VAROS BASTYAINAK, VÁRFAL-LÖRESEINEK
 ES
 ÖSSZEHASONLÍTÓ VÁZLAT-RAJZALAZ 1784; 1709 ÉVI
 FELVÉTELEK ALAPJÁN.

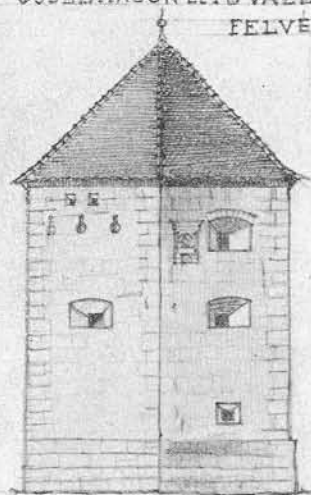
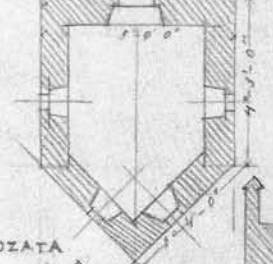
A HÍDUTZAL-BASTYA
KAPU

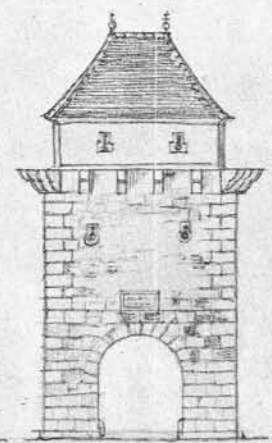
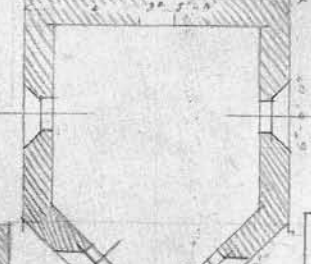
AZALAPRAJZOK SOROZATA

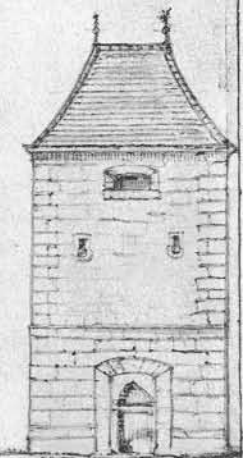
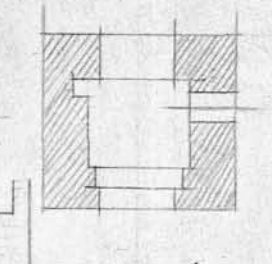
AZÓVÁRI-SZÖGKERÖD

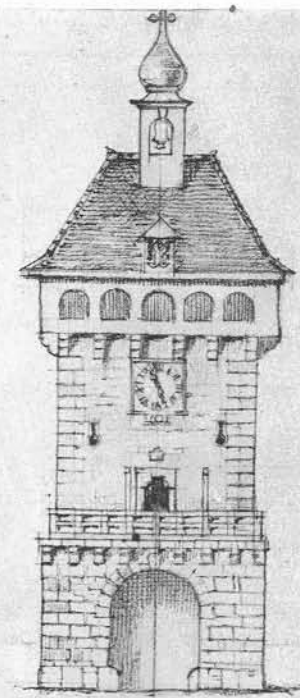
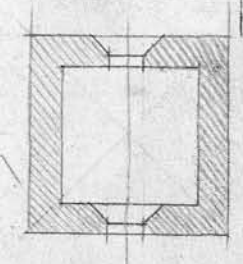
A BETHLEN-BASTYA

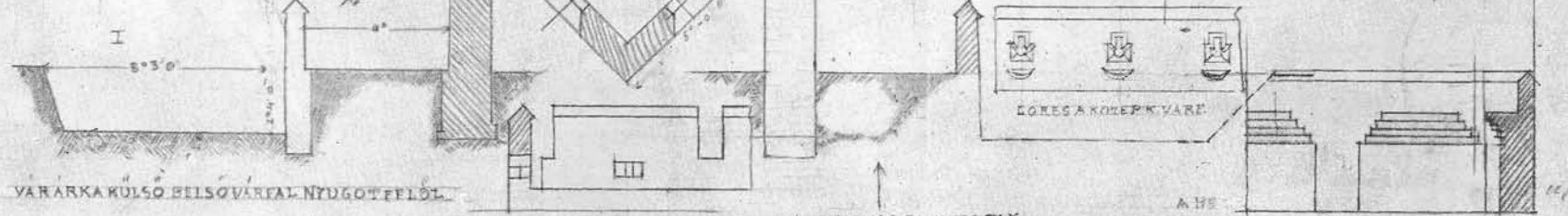
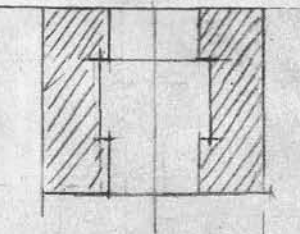
MAGYAR KAPU-BASTYA

A SZÉCHENYI-UTCAZÁB

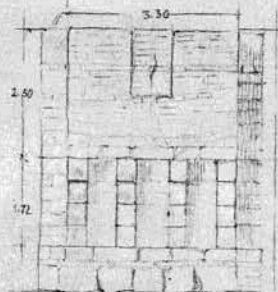
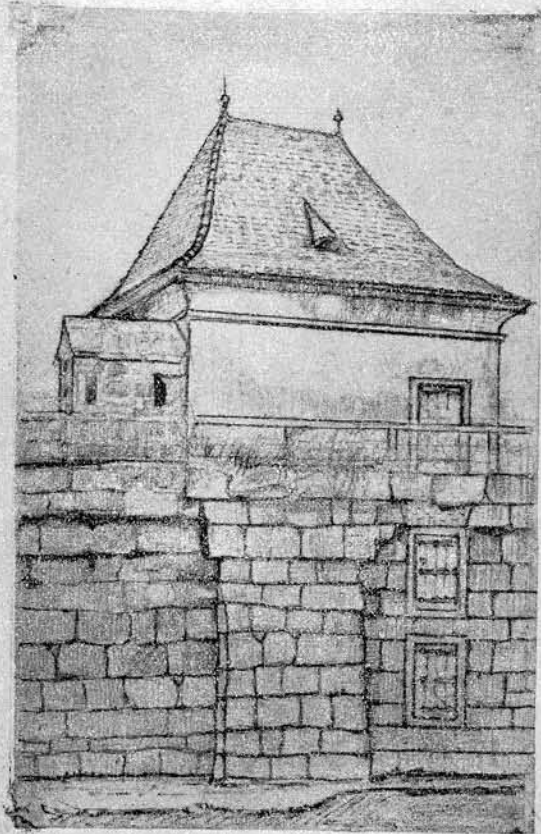
A KÖZÉPKAPU-BASTYA

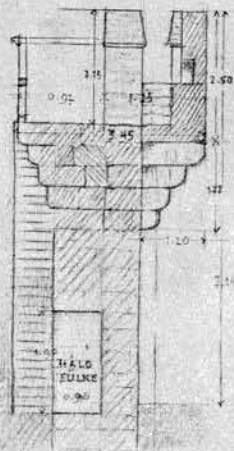
A — B Jégel a felirat ide tekintve az A-B LÖRESEK A BETHLEN VÁR. — fel a bastiók és alaprajzok kétféle és a magasságuk

PÁKEI LAJOS
 OKL. ÉPÍTÉSZMÉRŐK
 KOLOZSVÁRT
 December 10. 1884.

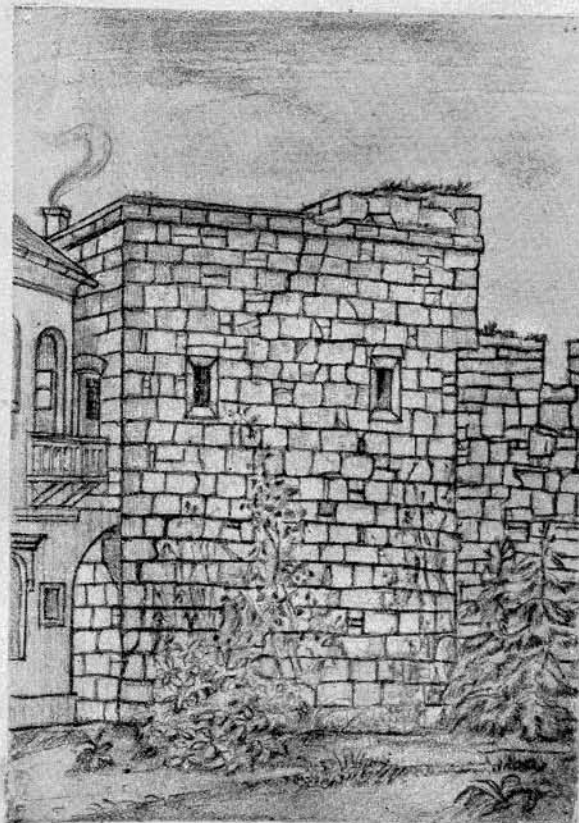
A FOGOLY UTCAFEJLŐL

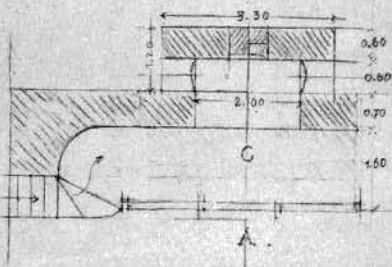
AZ ÖRFÜLK KIVÜLRŐL

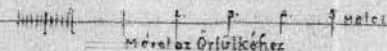
A PETŐFY UTCAFEJLŐL

XVIII SZ. BASTYA AZ ASZTALOSOKÉ.

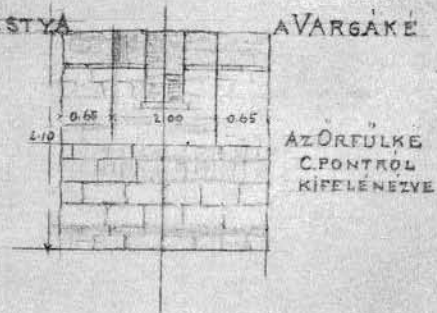
AZ ÖRFÜLKE KERESZT AB METSZETE.

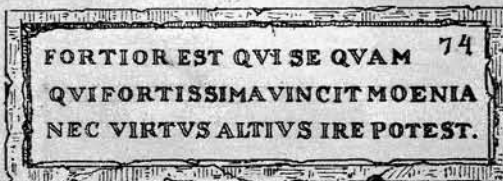
A PETŐFI ÉS FOGOLY UTCAK KÖZÖTT AVÁRPAL VONALÁBAN
BENN MARADT KISEBB
BASTYÁK ÉS ÖRFÜLKE

XVIII SZ. BASTYA

AVARGAKÉ

KOLOZSVAR BASTYA-KAPUI ES VÁRFALÁIBÓL FENNMARAVT TÖBBI EMLEKEL

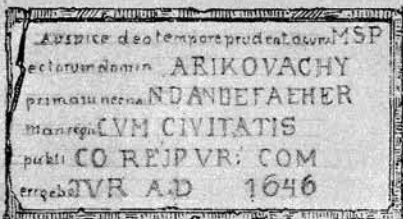
A Szappany-utczai bástyán volt felirat.

A Heitan-Bástyán, jelenleg megsemmisült felirat.

A Terény-Bástya falában bejárt azóh Római felirat Haduósz ház felől.

A Terény-kapu mellett Várfalában volt felirat.

— Az Erd. Nemz. Muz. Artsz. tábla: A KI MAGAT MEGGYŐZLÉSEB MINT AKI LEGERŐSEB VÁRFALAKAT VÍMEG, ENNÉL MAGASS TOSÁRB ERENY NEM LEHET.

A Pelsőcsi Majális utczai sarok Bástya mellett Várfalának felől Gróf Lázár Ild. házában bejárt azó.

Cunre Gábor király Magyarok több Országok

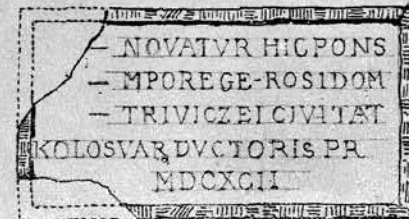

Király urak az kő meg felépült 1449 évben

A Monostor-kapuvól 1476 évről.

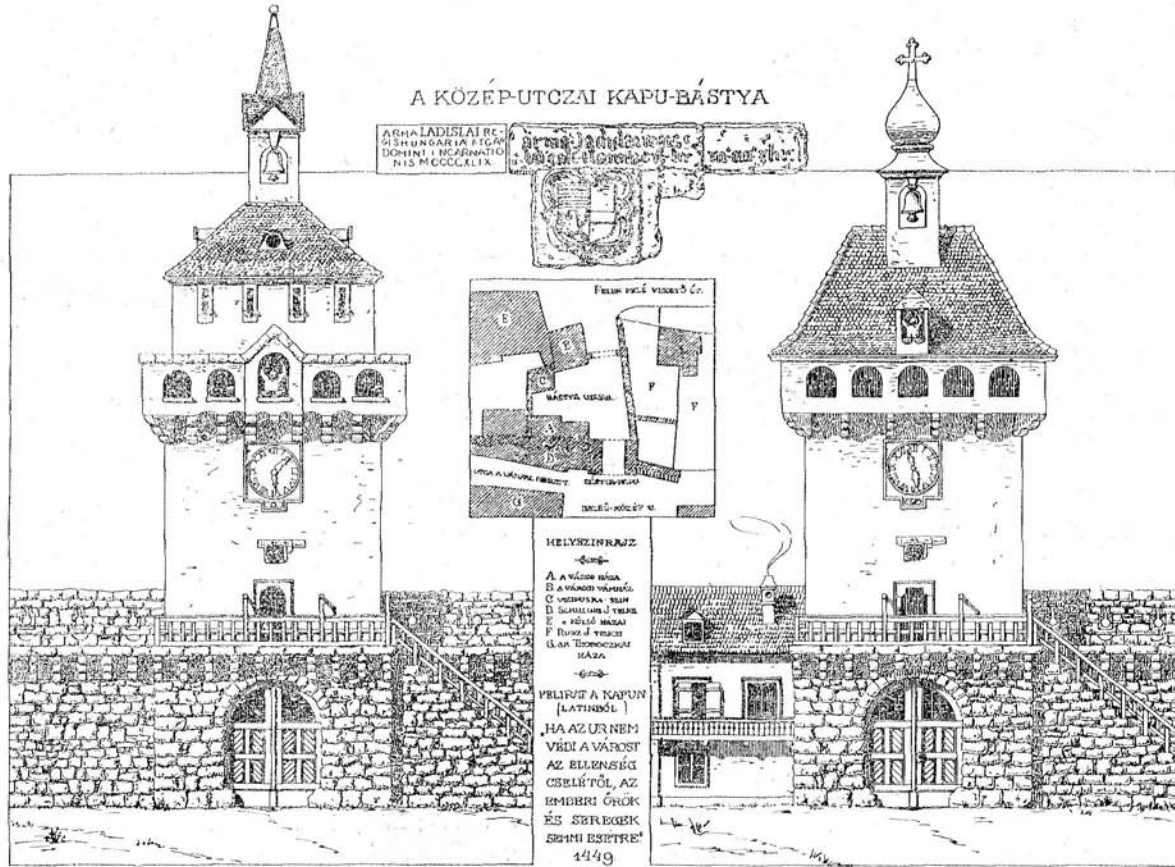

A hid-kapuvól Szuzam 1477 vól.

A hid-kapuvól felől Gróf felirat.

A KÖZÉP-UTCZAI KAPU-BÁSTYA

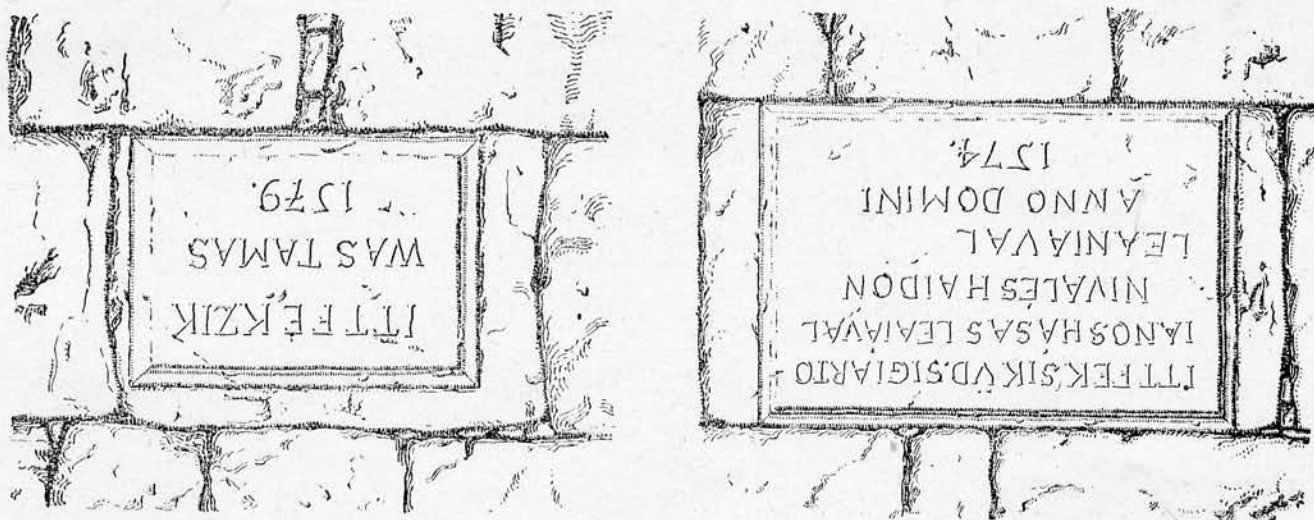
A KAPUBÁSTYA AZ EREDEMI ALAKJÁBAN.

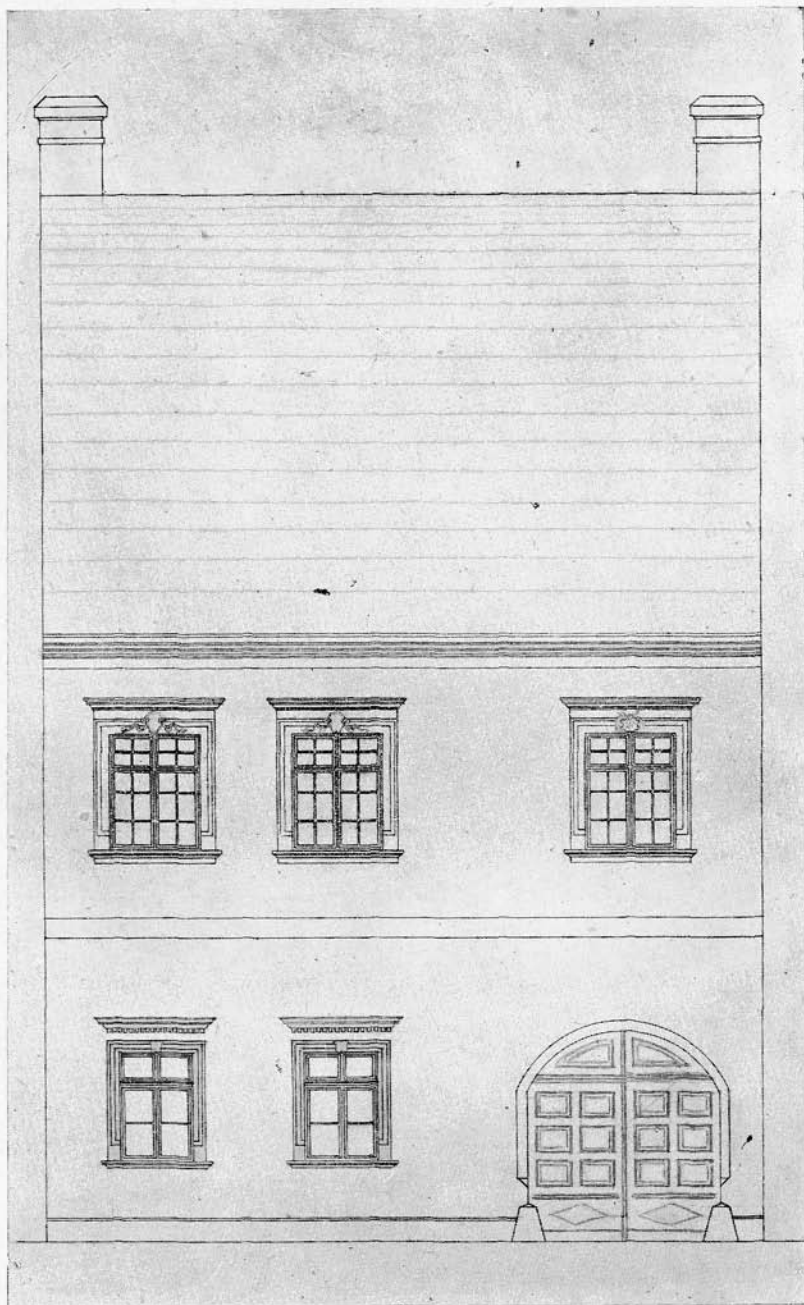

UGYANAZ KÉSŐBBI ÁTALAKÍTÁSBAN.

4. A Középutcai kapubástya

6. Magyar feliratos sírkövek a Külső Szén-utcai várfalban: Szigyártó János és leánya 1574, Was Tamás 1579.

5. Magyar feliratos sírkövek a Külső Szén-utcai várfalban:
 Ötvös Antalné, Választó Gergely leánya, Borbála 1574; Bányai Ötvös János 1574.

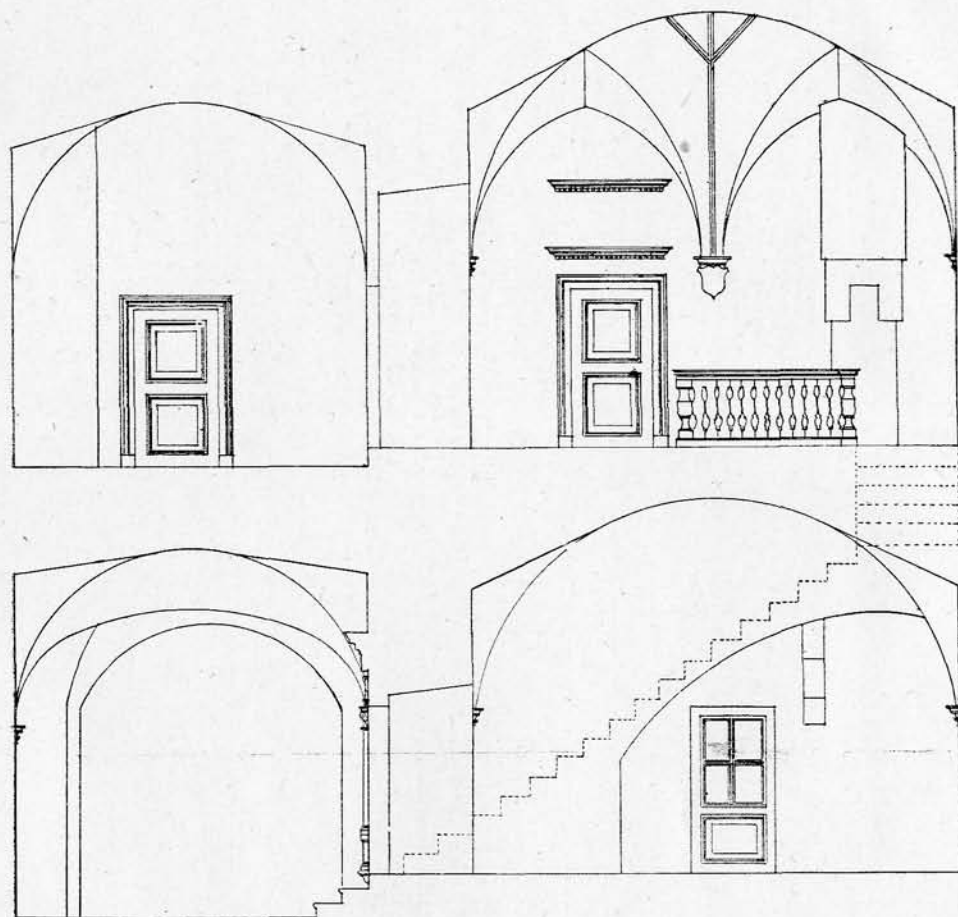

7. A Wolphard—Kakas-ház homlokzata

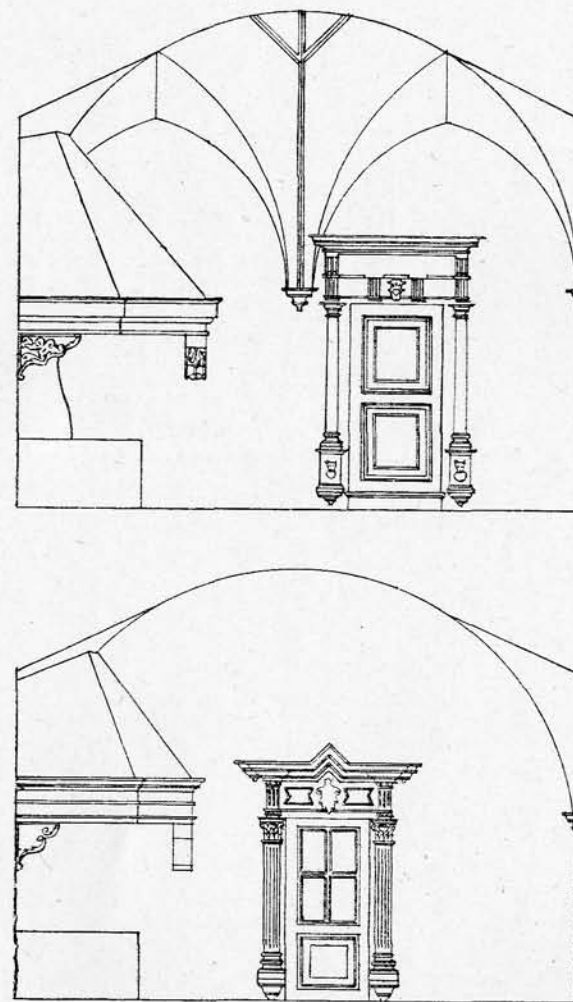

8. A Wolphard –Kakas-ház hosszmetsete

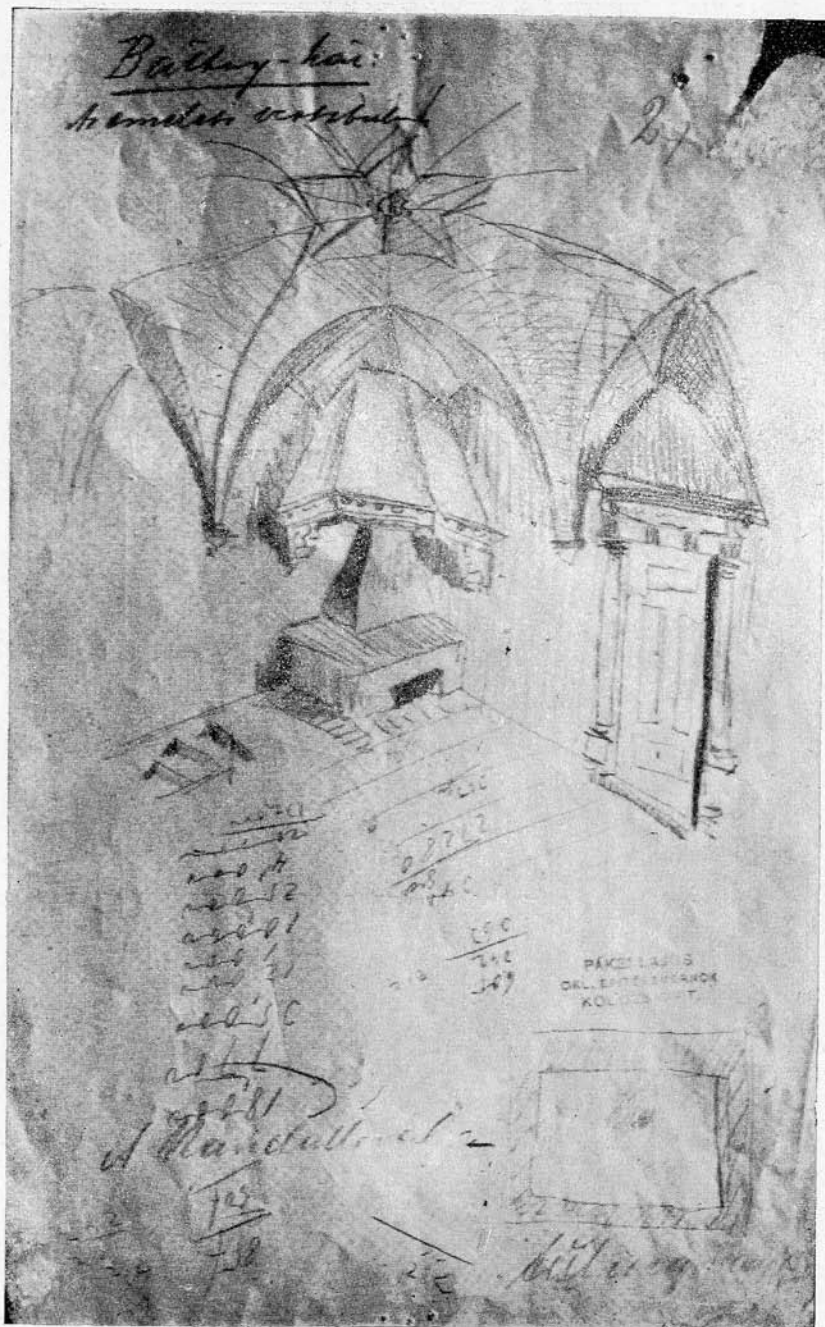

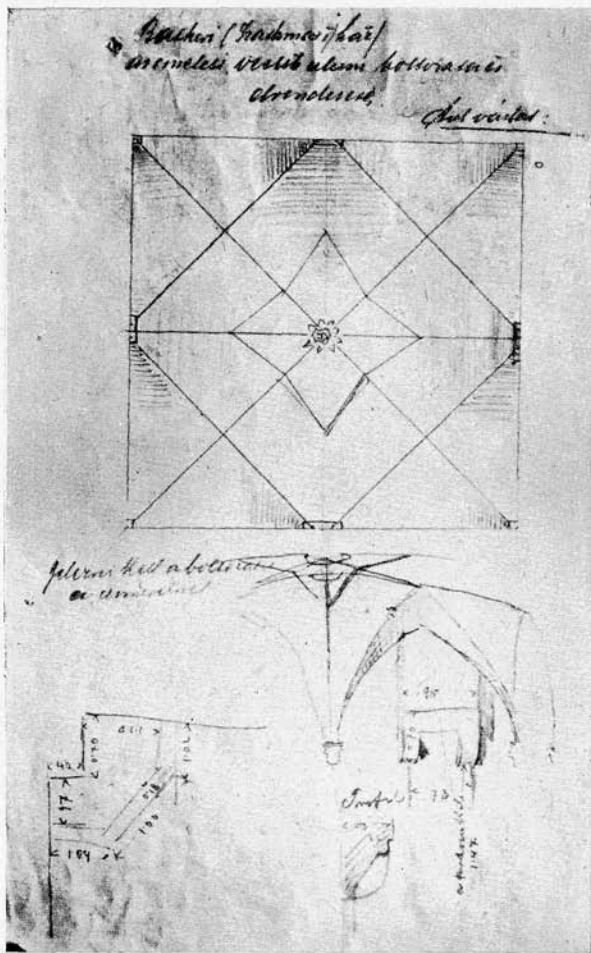
9. A Wolphard—Kakas-ház lépcsőházának keresztmetszete

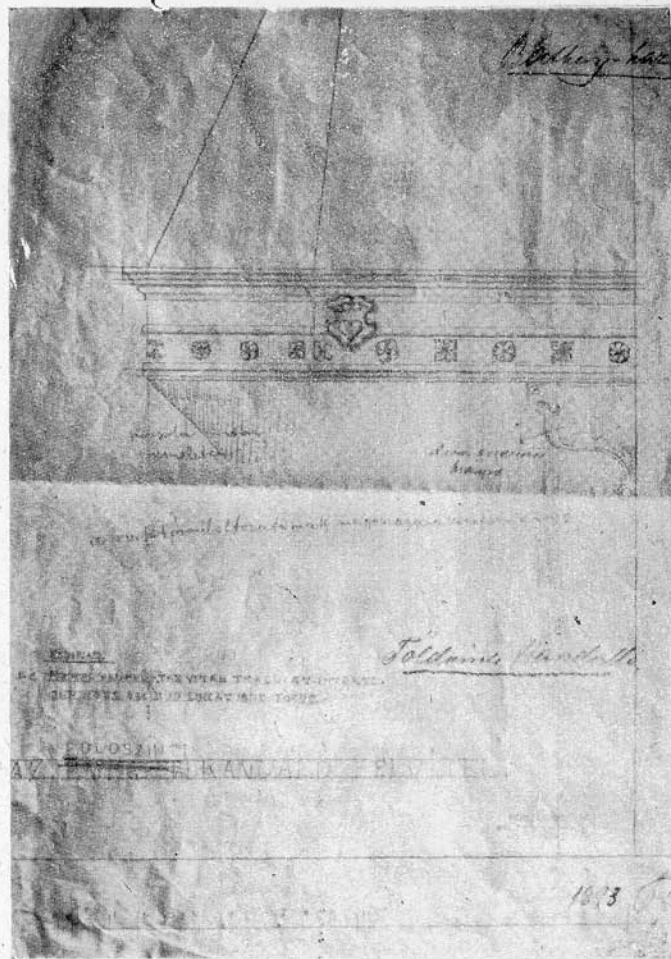
10. A Wolphard—Kakas-ház kandallós szobájának keresztmetszete

11. A Wolphard-Kakas-ház emeleti vestibulum

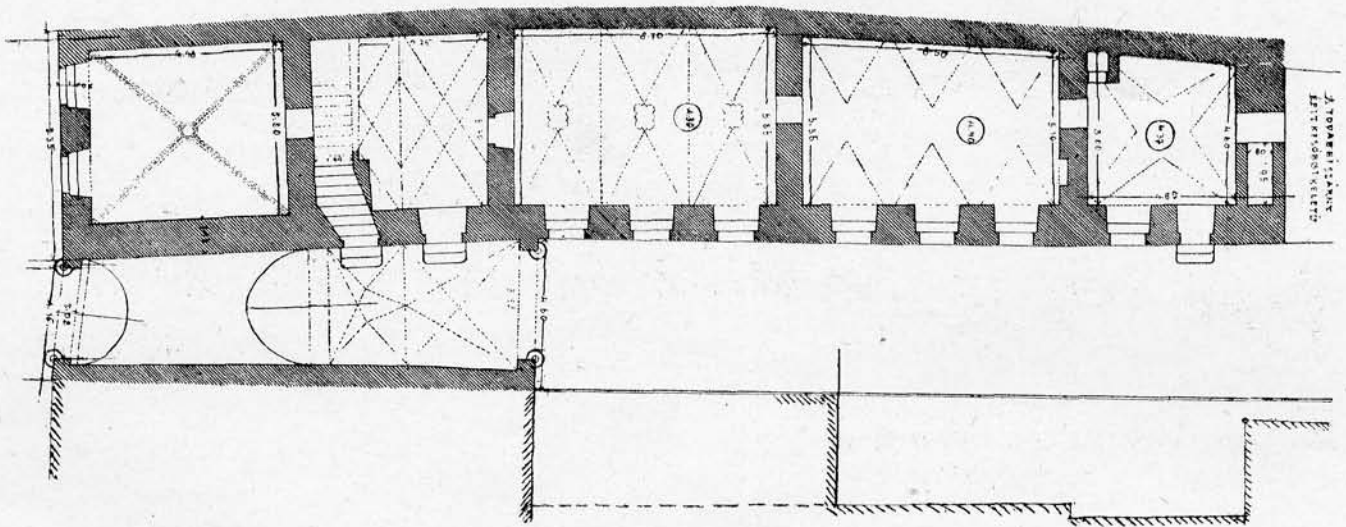
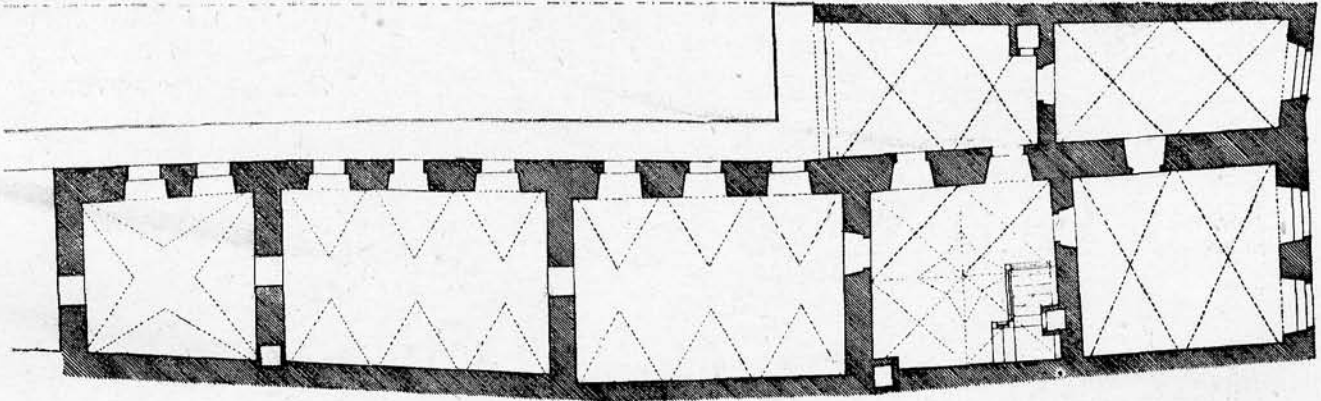
12. A Wolphárd-Kakas-ház vestibulumának boltozata

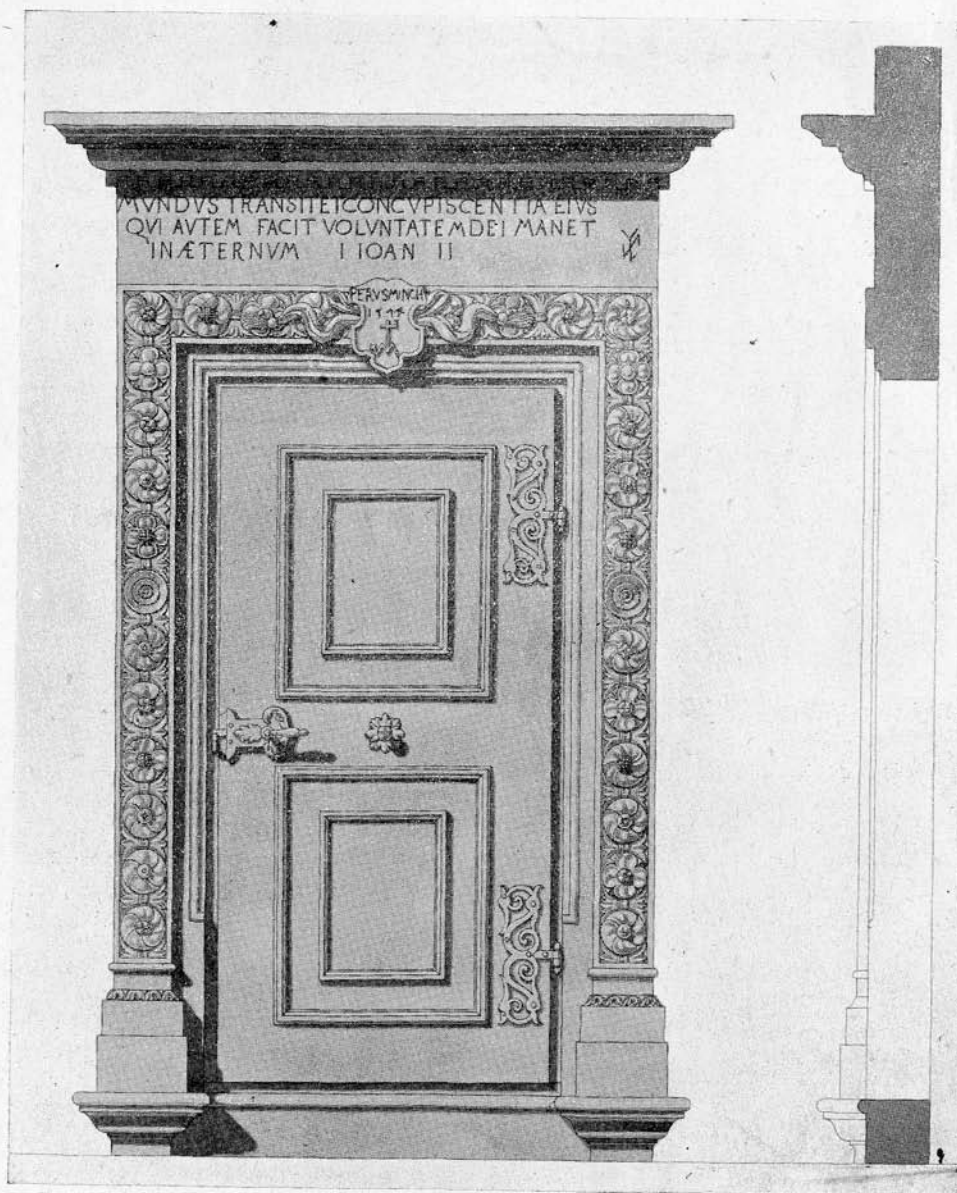
13. A Wolphárd-Kakas-ház földszinti kandallója

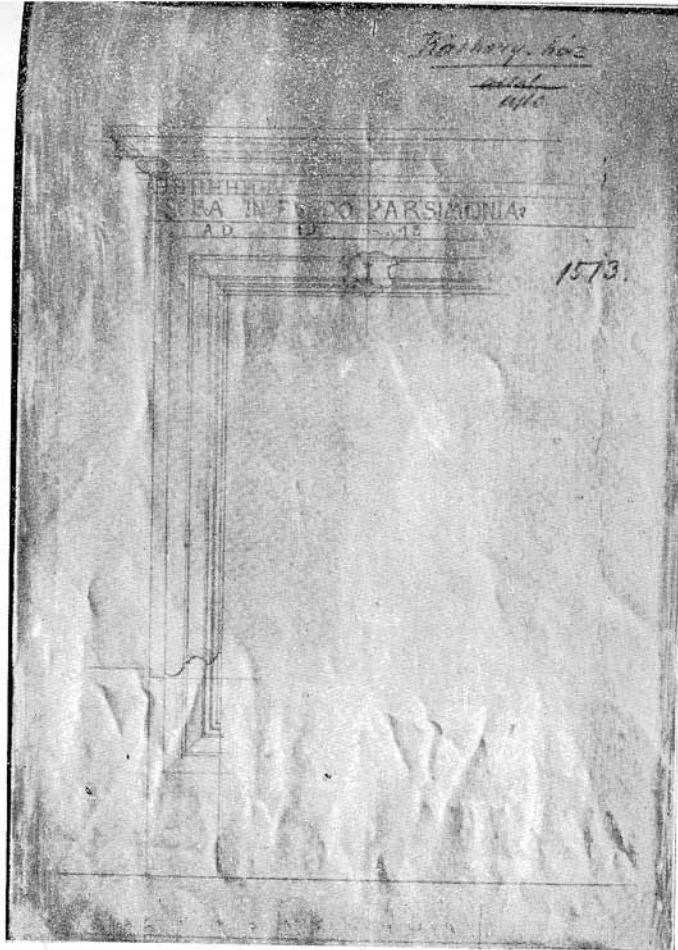
15. A Wolphard-Kakas-ház emeleti alaprajza

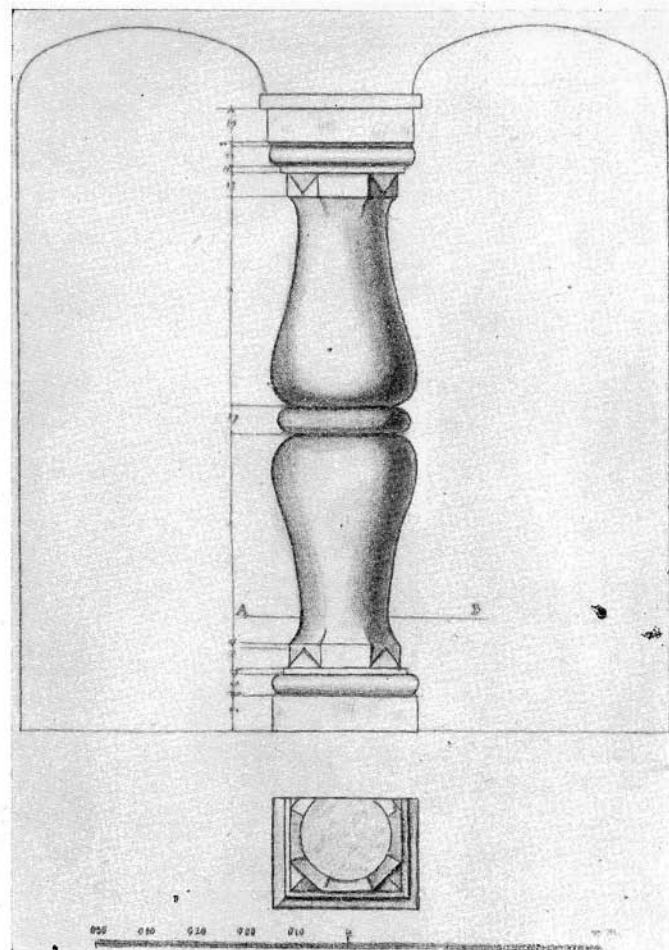
14. A Wolphard-Kakas-ház földszinti alaprajza

16. A Mátyáskirály-tér 19. számú ház
 Ajtó 1574-ből

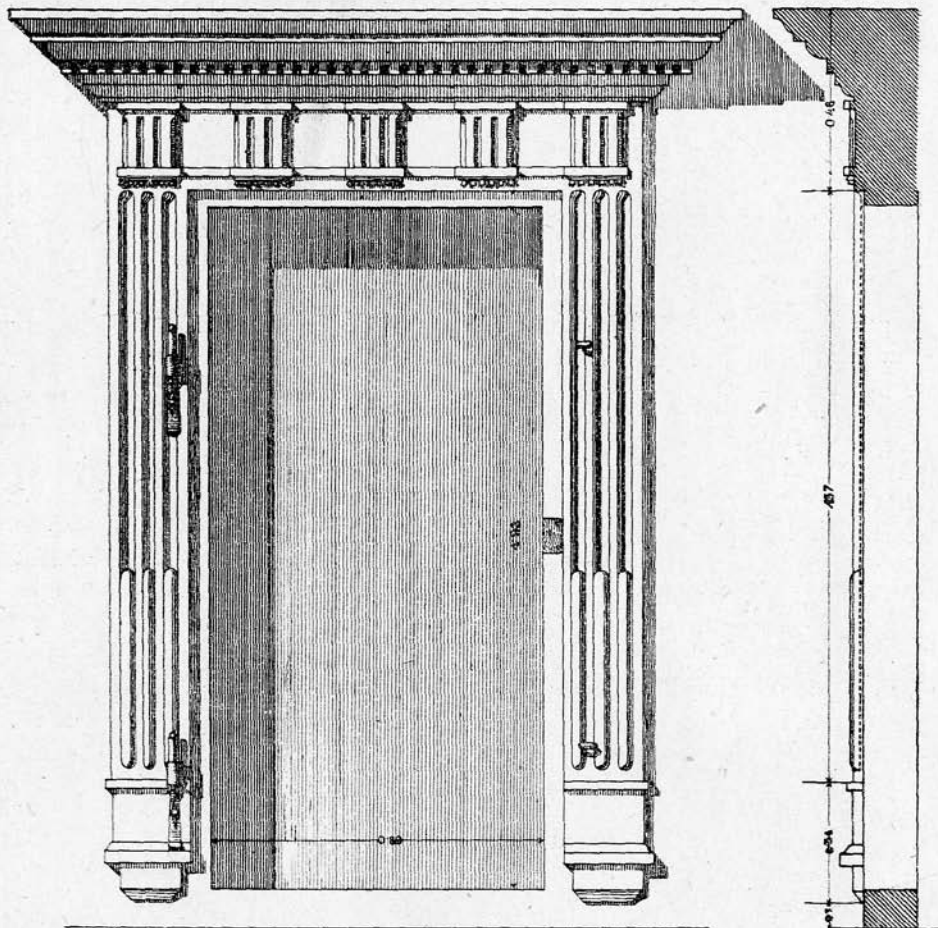

17. Mátyás király-tér 19. számú ház
Ajtó 1573-ból

18. Mátyás király-tér 20. számú ház
Ablakosztó baluszter

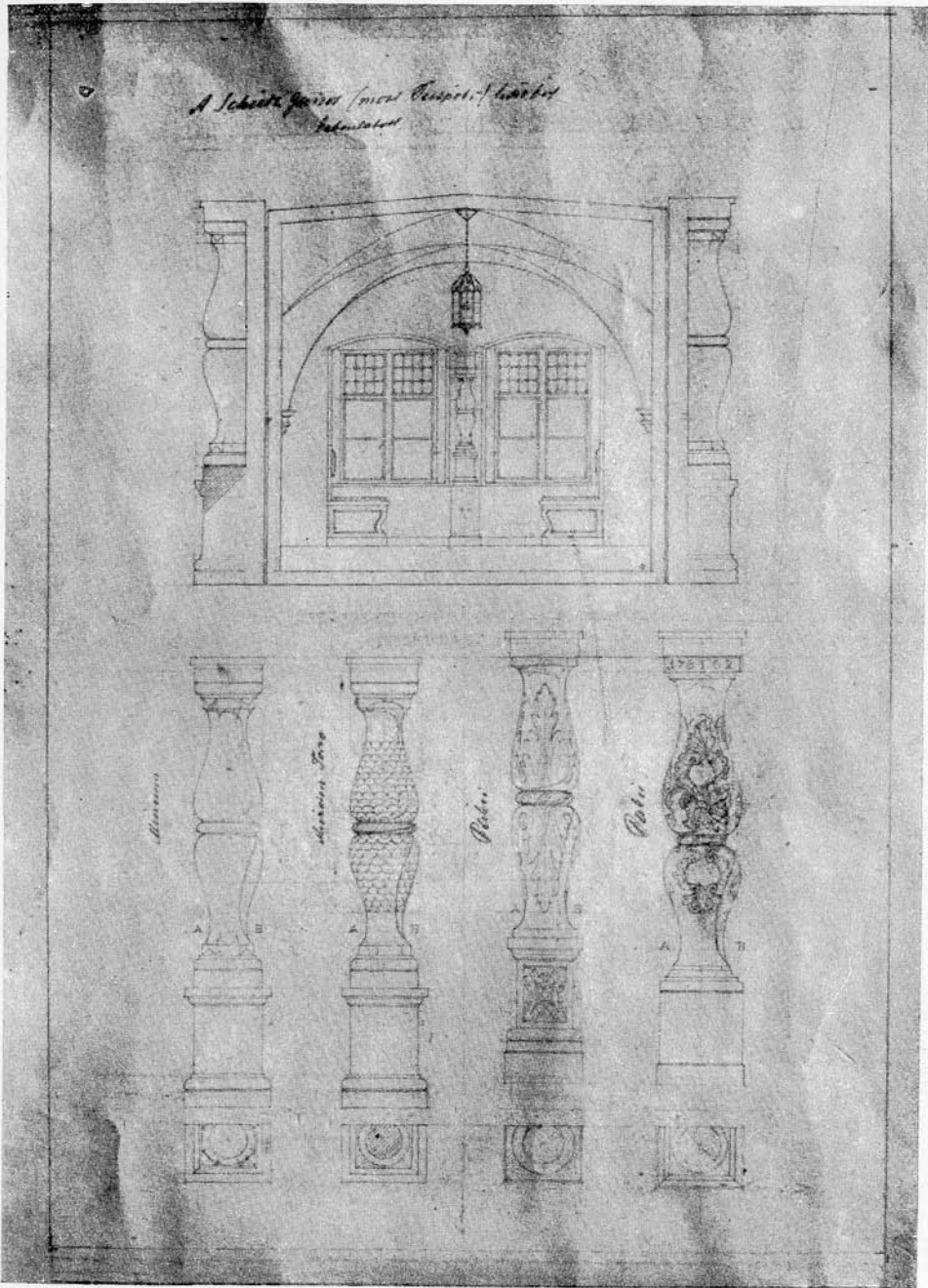

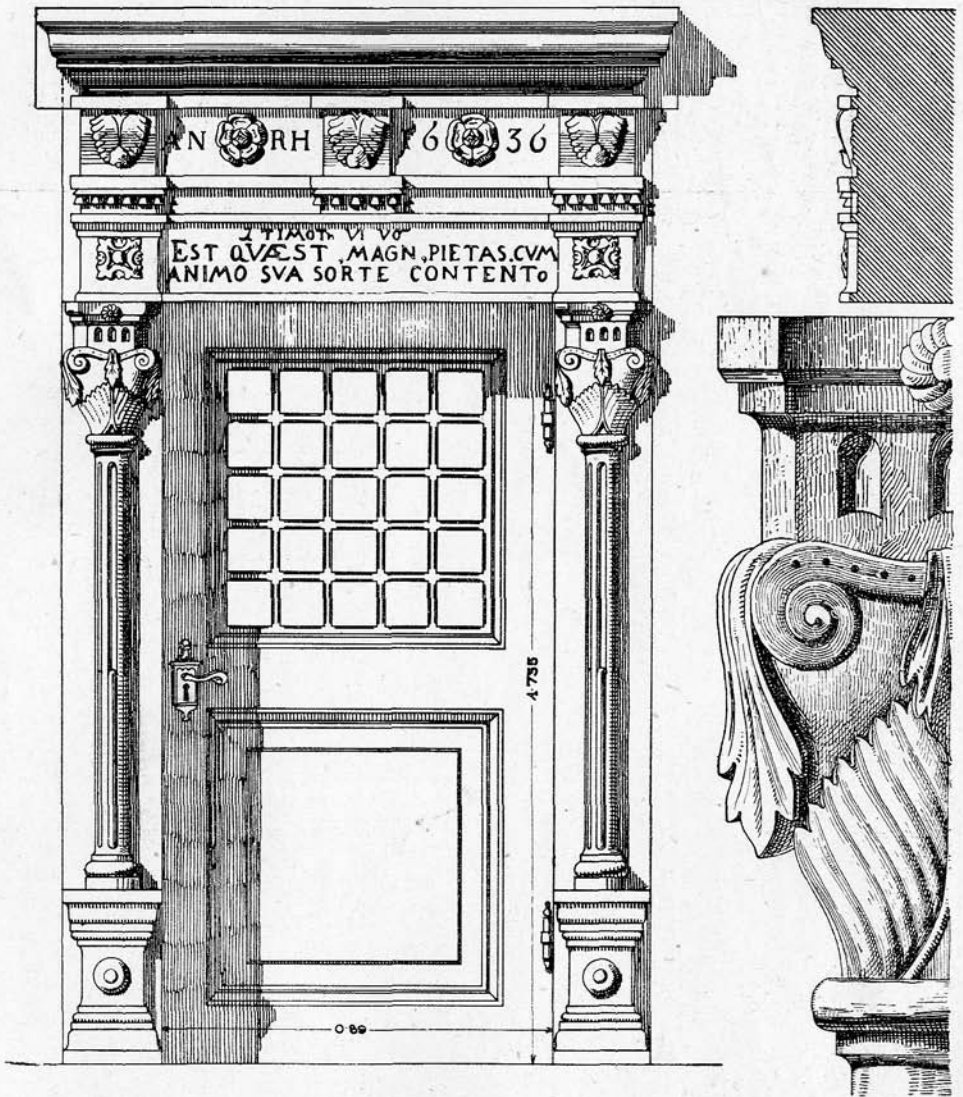
AZ ERDÉLYI NEMZETI MUZEUMBAN.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm. = 100 Meter

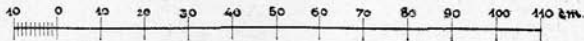
19. Mátyás király-tér 20. számú ház
Ajtó a XVI. század 2. feléből

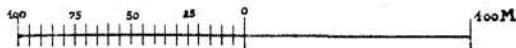
20. Mátyás király-tér 20. számú ház
Ablakfülke és ablakosztó baluszterek

A CZELL F. HÁZÁBAN VAN.

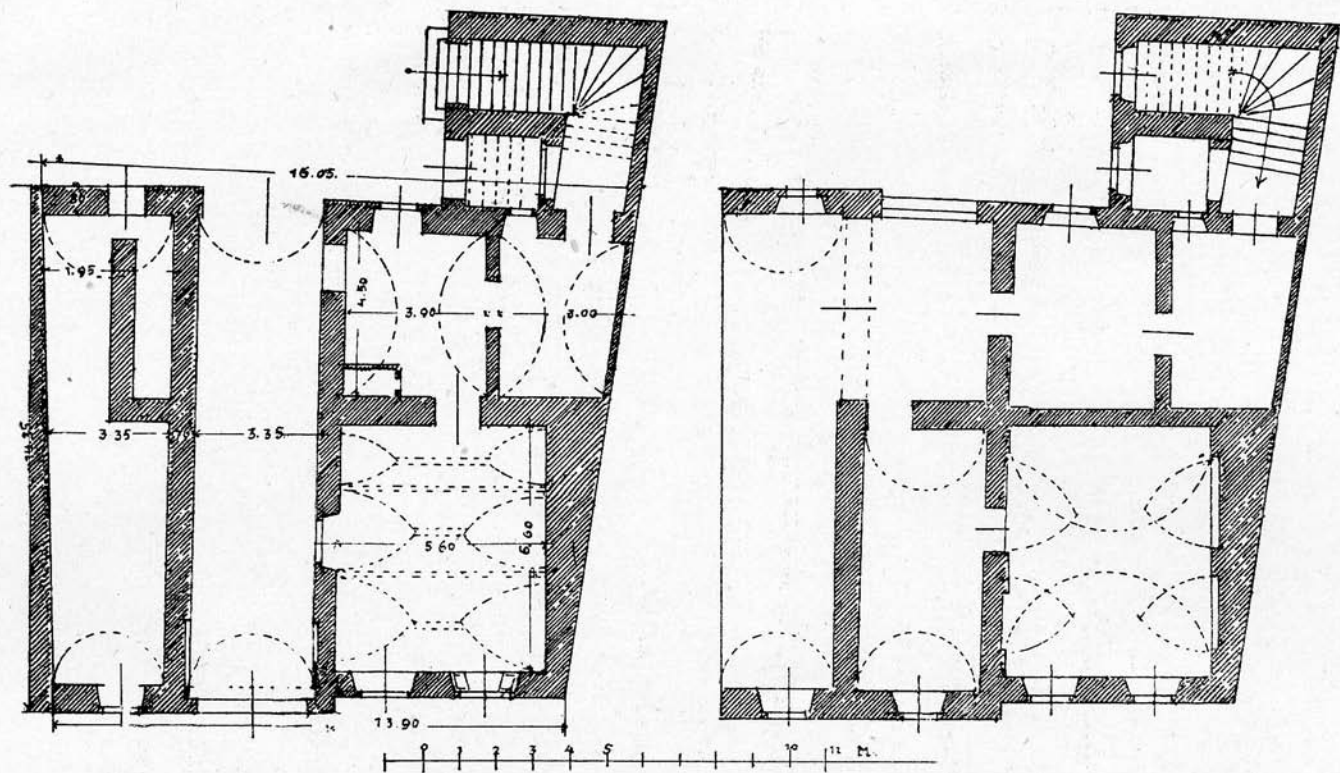

21. Mátyás király-tér 19. számú ház
A Hid (Wesselényi)-utcából való ajtó az emeleti szobában 1636-ból

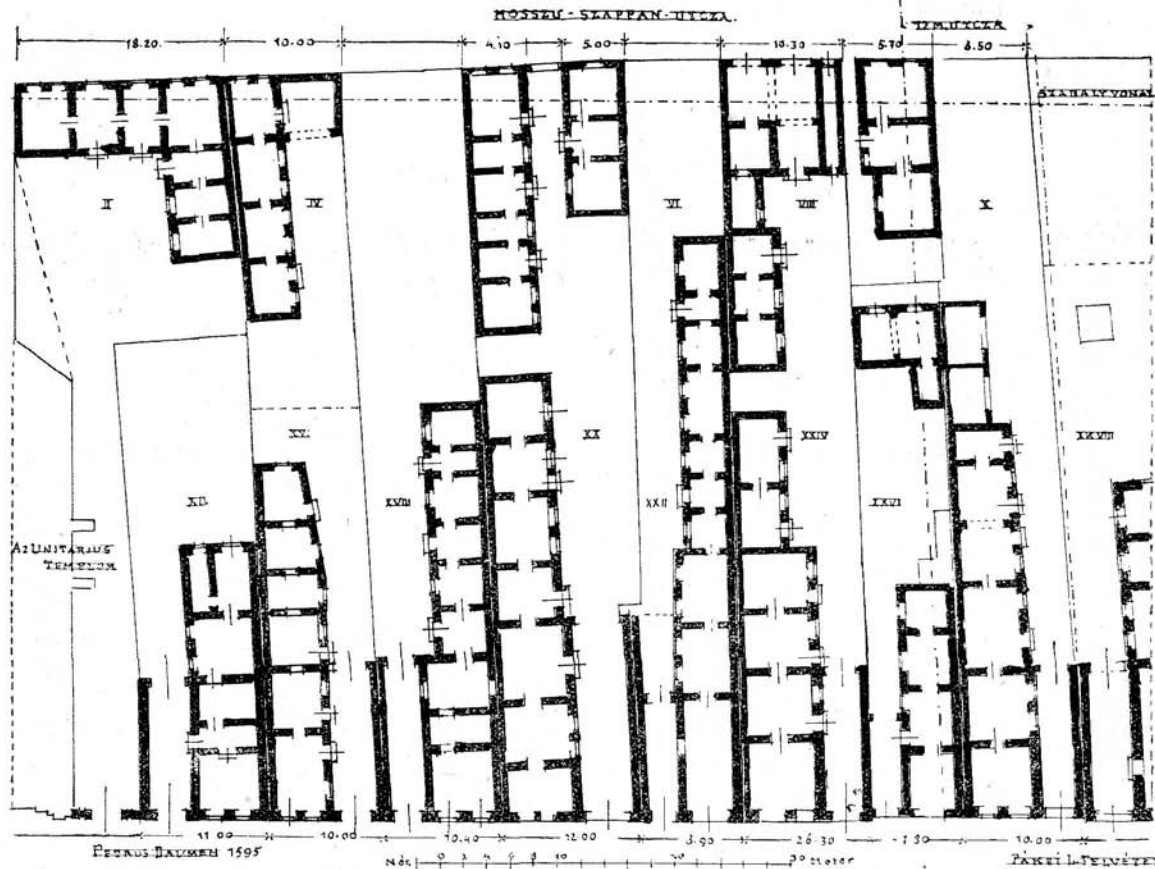

AZ EREDETI HELYÉN VAN.

22. A Közép (Deák Ferenc)-utca 22. számú ház egykori kapuja magyar felirattal XVI. század 2. fele

23. Az óvári u. n. Basta-ház a Karolina-tér déli során.
Földszinti (baloldalt) és emeleti (jobbaldalt) alaprajz

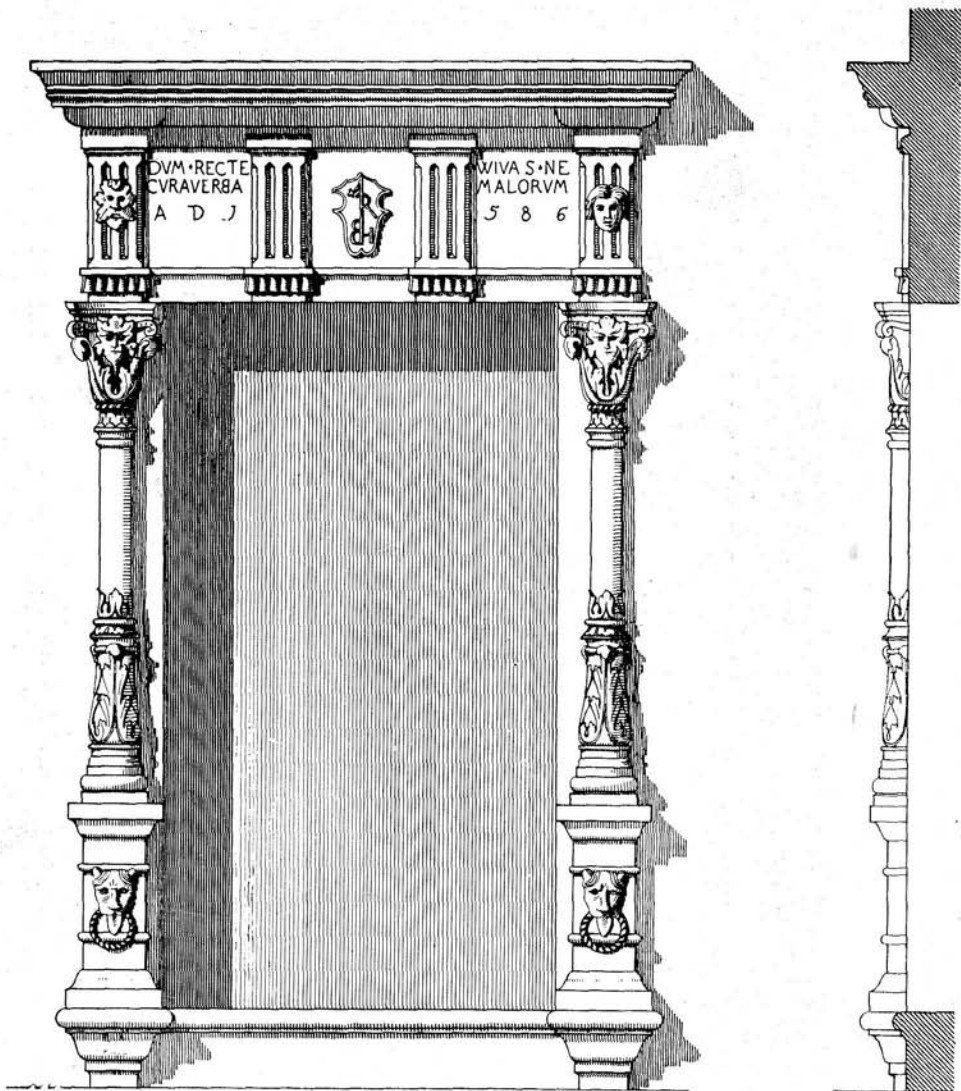
VÉVÁLLALY-IRÁSKIRVÁNYTERVELENESEZŐ
 AZ UNITÁRIUS KÖLLEGIUM.

KOSSUTH-SZÁLLÁS-HÍDKA (B. MAGYAR UDVA)

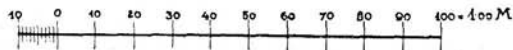
TEMPLOM-ÉPÍTÉS.

24. A Belmagyar (Kossuth Lajos)-utcában a jelenlegi Unitárius Kollégium helyén volt régi házak alaprajza

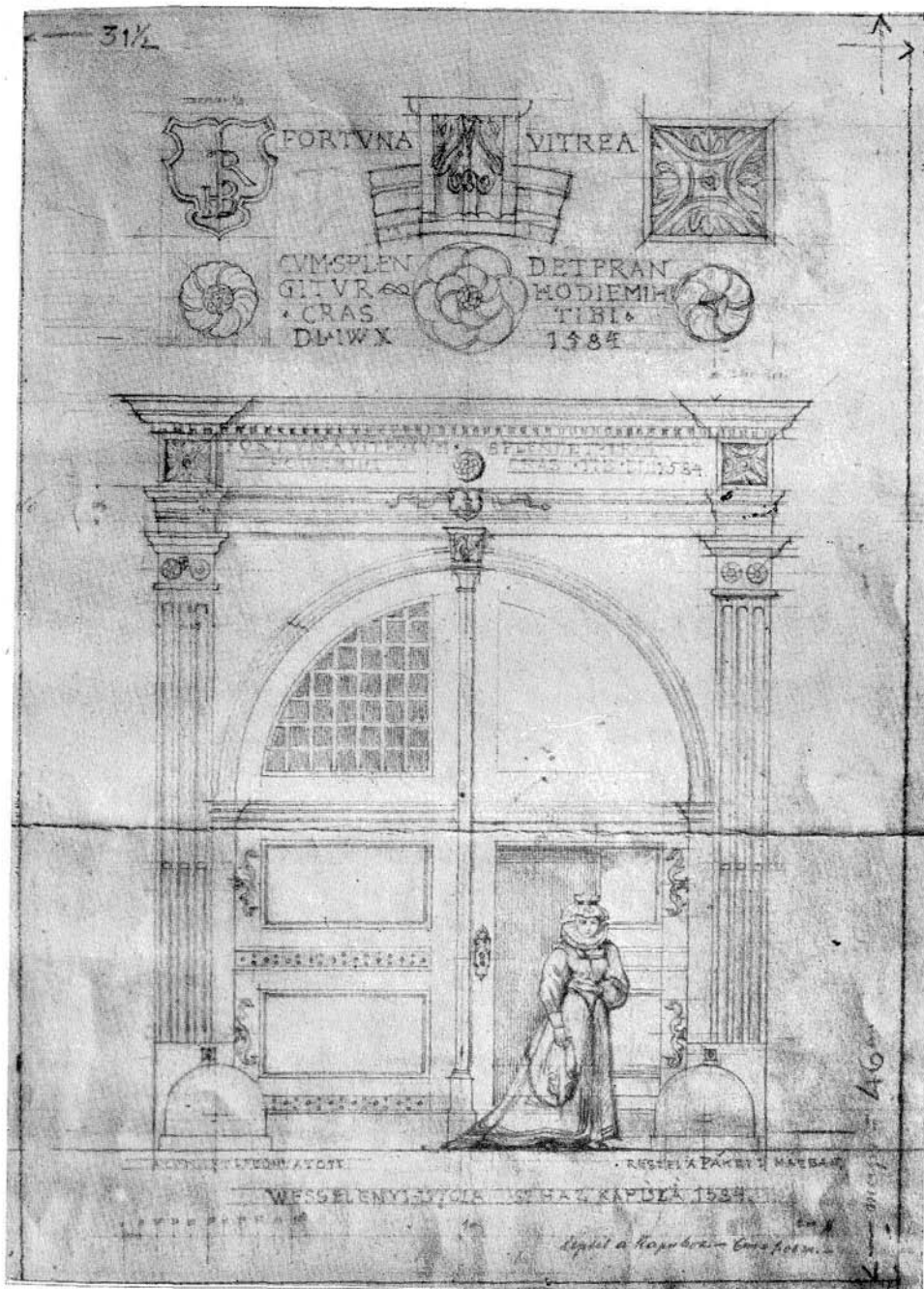

JELENLEG PÁKEIL MAJÁLIS U. 29 sz. HÁZÁNÁL BEALKALMAZVA.

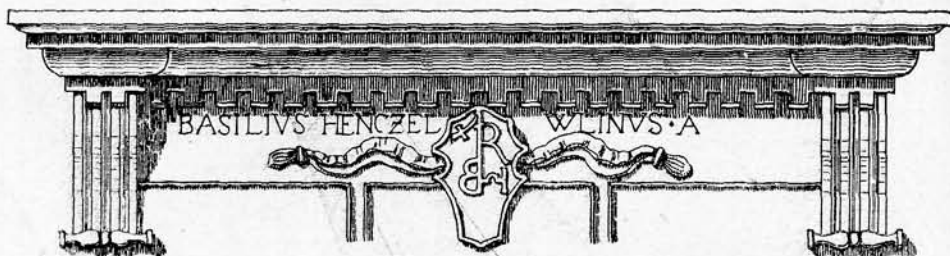

25. A Hid (Wesselényi)-utca 22. számú ház
Ajtó 1586-ból

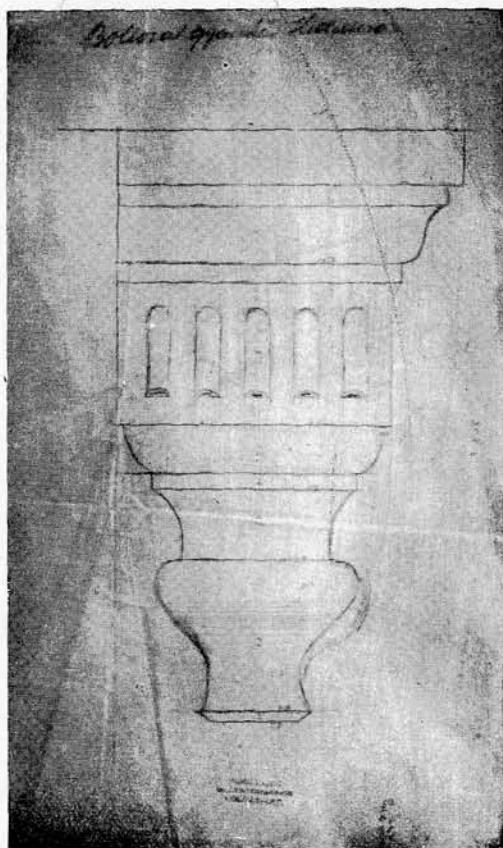

26. A Híd (Wesselényi)-utca 22. számú ház egykori kapuja 1584-ből

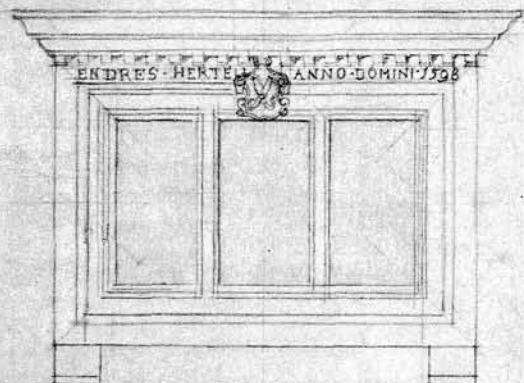

27. Hid (Wesselényi)-utca 22. számú ház
Ablakpárkány-töredék

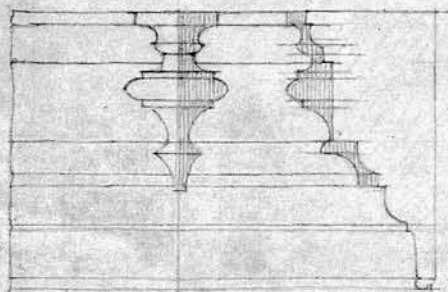

28. Hid (Wesselényi)-utca
Boltozattartó gyámkő

ABLAK-AJTO ÉS PARKANYZATI KERETEK A XVI SZ. BÓL.

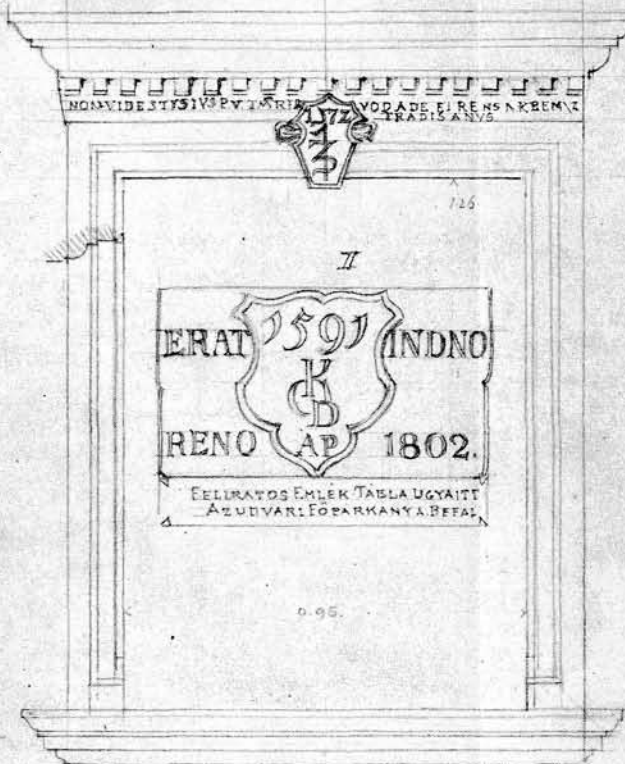
ANIDUTCLA 1552 ZÁPOLYA ERD. FEJED. DUNKI HAZA
TUFALABA LEVŐ ABLAK

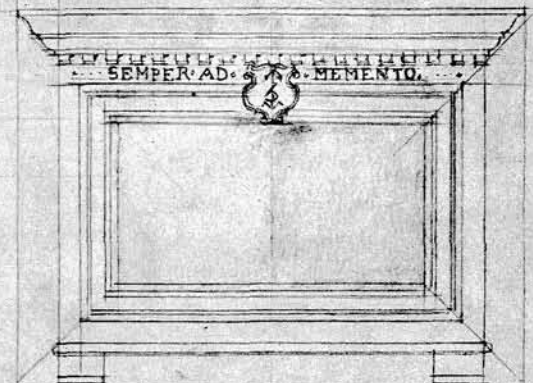
AJTOKERET KÖZEP DISEL. ERD. N. MUSEUM

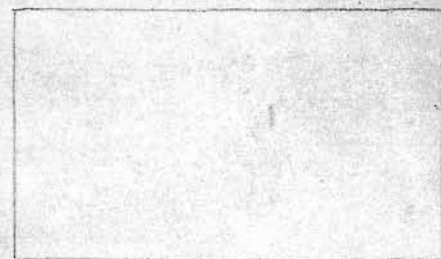
AJTO KERET JOKALU. 652. GÖR. K. EGYH. TELKEN.
MEXER BOMIEM.

MATYASK. TER 552 AKONCZ-HAZ BEJAROJANAL BEEFAL-
ZOTT HAIPLANLUTCAL ABLAK II. 110.

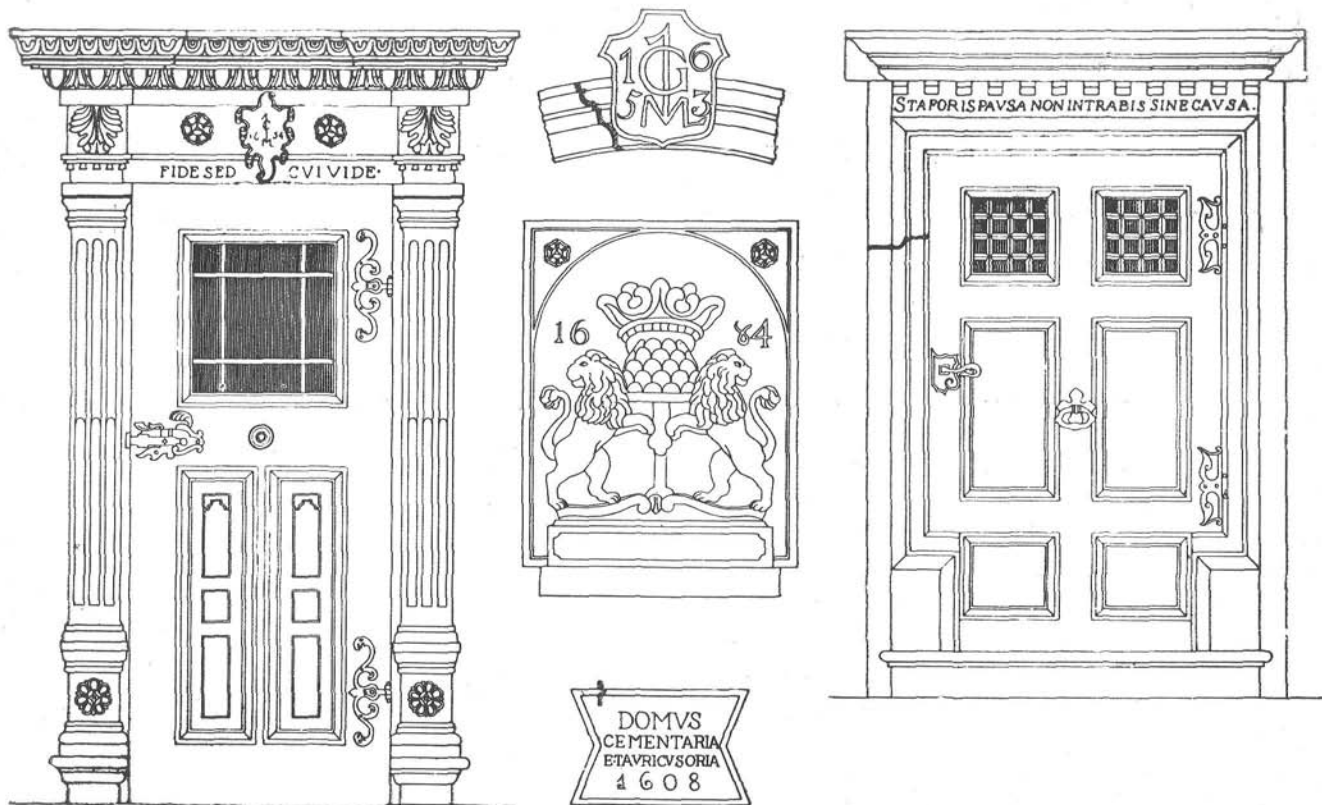

A HIBEL. 1552 ZÁPOLYA ERD. FEJED. MOST DUNKI
HAZ TUFALABAN LEVŐ ABLAK

UGYAN OTT A PINCELEIARONAL KETŐS ABLAK.

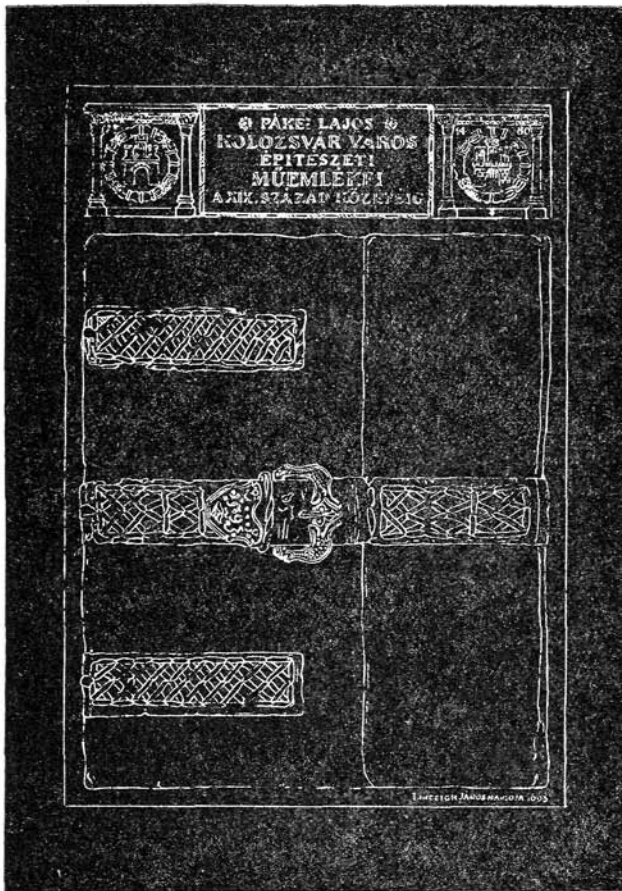
30. Ajtókeretek és címerek

A Belmonostor (Unio)-utca 15. számú házból: ajtó 1654-ből, kapujának címerpajzsa 1653-ból, szücsjelvény 1684-ből
 A Belmonostor (Unio)-utca 13. számú házból: a lengyel unitáriusok egykori imaházának ajtaja

31. Belmagyar (Kossuth Lajos)-utca. A régi Unitárius Kollégium egykori kapuja. 1806.
Ugrai László műve

lomai, a régi bástyák és falak, a bástyák egykori feliratos táblái, Mátyás király szülőháza (rajzok 1897-ből), renaissancekori polgári lakóházak, az egykori farkas-utcai színház, XVI. századi egyszerű sírkőtáblák magyar feliratokkal, majd a XVIII. század díszes barok sírkövei, empire kapúdíszek, régi záruk és a barok kor lakatos-remekei.

Pákei Lajos kiadványának címlaptervezete

Sorozatát — nyilván JAKAB ELEK munkájának hatására — feliratok, címerek, pecsétek és a fejedelmi személyek névalírásaival óhajtotta kiegészíteni, hogy a történeti hagyományokat, a múlt szellemi világát minél jobban érzékeltesse. PÁKEI nagy célkitűzésének a megvalósítására aprólékos gonddal készült. Gyűjtötte a város régi képét megörökítő fényképeket, tanulmányozta az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak, a Műemlékek Országos Bizottságának és a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottságának kolozsvári rajzanyagát, sőt a mű-

emlékek történetére vonatkozólag is számos adatot jegyzett ki különféle történeti forrásokból, a városra vonatkozó irodalomból. Nagy tervét dédelgető szeretettel igyekezett a megvalósuláshoz vezetni, kiadványát már előre elképzelve, címlapot is tervezett hozzá, egyszer a Heltai-nyomda díszítményeiből, másszor meg a családja tulajdonában levő, 1593-as szép bőrkötés motivumaiból.

PÁKEI LAJOS tervezett munkája a maga korában igen jelentős, Kolozsvárra nézve pedig alapvetően fontos művészeti kiadvány lett volna. Sajnos a szerzőnek nem adatott meg a befejezés öröme és áldása. Vázlatai, jegyzetei a még folyamatban lévő munka különféle stádiumait jelzik. Vannak közöttük szabadkézzel felvázolt rajzok a felmérési jegyzetekkel, félig vagy egészen kész ceruzavázlatok és végül a már közlésre szánt, kidolgozott, tussal kihúzott rajzok. A tervezett sorozatban is még egyenlőtlenségek és hiányok mutatkoznak. A középkori anyag nem teljes, és ami van, jobbára előkészület a régebbi, főként gróf Eszterházy János közleményei alapján. A későbarok korból csupán az unitárius templom felvételei készültek el és néhány kisebb részlet, a XIX. századból a farkas-utcai színház, melyhez az Erdélyi Nemzeti Múzeumban lévő rajzokat használta fel és még egy-két vázlat empire emlékről. A legkidolgozottabb rész Kolozsvár XVI—XVII. századi emlékeire esik. Főleg a régi városfalak, bástyák és renaissance házak gazdag sorozata kötötte le Pákei Lajos érdeklődését. Munkamenetének ez az iránya végtelenül szerencsés volt, mert ilyen módon sikerült megörökítenie olyan kolozsvári emlékeket, amelyekből ma már csak töredékek vannak, vagy pedig nyomtalanul eltűntek. Ezek a rajzok pótolhatatlanul fontos dokumentumai Kolozsvár történeti múltjának és egykori művészeti életének. Pákei Lajost valóban jó sugallatok vezérelték, amikor élete utolsó éveiben, Kolozsvár román megszállásának leg súlyosabb esztendeiben nem lankadó hittel és kitartással igyekezett megörökíteni szeretett városának a magyar műltről tanúskodó emlékeit. A rajzain feljegyzett dátumok: 1918, 1919, 1920 jelzik kitaró munkájának próbás éveit és a kolozsvári bástyákról (1918?) december 22-én készült ceruzavázlatán megindultan olvashatjuk: „rajz(oltam). Fegyverdurranások között“.

Hasonlóan jelentős és szerencsés volt PÁKEI gyűjtőtevékenysége. Ebben is a város múltjának szeretete és a renaissance stílus iránti meleg érdeklődése irányította. A XIX. század végén és a XX. század elején meginduló nagyarányú építkezések következtében lebontott régi polgári házakból kimentette a pusztulásra ítélt, szebbnél szebb renaissance faragványokat, a kolozsvári kőfaragóiskola finom alkotásait és szerető gonddal illesztette be őket Majális-utcai villájába.⁸ Tevékeny-

⁸ Majális-utca 29. számú villa. — A renaissance töredékek gyűjtését PÁKEI korán megkezdte. Gerecze Péter 1906-ban megjelent műemléklajstroma már megemlékszik róla egy 1902-ből való közigazgatási bizottsági jelentés alapján. (GERECZE P., A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Budapest, 1906. 437. hasáb. — Magyarország Műemlékei. Szerk. FORSTER Gy. II.) A román megszállás ideje alatt a román állam megvásárolta a villát az egyetem céljaira, ekkor a renaissance faragványok egy részét beszállították az Erdélyi Nemzeti Múzeum kőtárába. A villa jelenleg a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem tulajdona és benne van elhelyezve a Filozófiai és a Lélektani Intézet.

ségével ily módon is sok emlékét, Kolozsvár művészi múltjának mennyi tanúbizonyságát őrizte meg az utókor számára.

Bár PÁKEI tervezett nagy kiadványa nem készülhetett el, Kolozsvár művészi múltjának megőrzése érdekében folytatott munkássága a város műemlékkutatóinak sorában mindenkor jelentős és előkelő helyet biztosít számára. Azok közé tartozik, akik — mint az 1734-es városleírás szerzői, PÁTER PÁL, ID. PATAKI ISTVÁN, GYERGYAI PÁL és FÜZÉRI GYÖRGY, majd LETAVAY SÁNDOR és NAGYAJTAI KOVÁCS ISTVÁN, később ESZTERHÁZY JÁNOS GRÓF, DEÁK FARKAS, JAKAB ELEK, a kiváló történetíró, a fényképész VERESS FERENC, a heraldikus SÁNDOR IMRE, a múzeumigazgató PÓSTA BÉLA, — annyi gonddal és szeretettel igyekeztek írásban és képben megmenteni a feledékenységtől és a nemtörődömségtől a város történetének egy-egy darabját. Rajzai, Kolozsvár múltjának pótolhatatlan dokumentumai, egyben az ő nevét is megörökítik.

A KÖZÖLT RAJZOK JEGYZÉKE:*

2.

PÁKEI LAJOS tervezett kiadványához készített rajzai nagyobb részben fiának, dr. PÁKEY LAJOS közigazgatási bírónak Budapest, a tulajdonában vannak, kisebb részük, jórészt előkészítő vázlatok és másodpéldányok, a kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában őriztetnek. — E kiadványban szemelvényesen közöljük a nagy rajzgyűjtemény legfontosabb darabjait, az elpusztult és lebontott emlékekről készült rajzokat, továbbá néhány nehezen hozzáférhető faragványrajzát, és egy-két meglévő emlékről készült kitűnő felvételét. A 1—10, 14—15, 20—24, 26—27, 29—30. számú rajz dr. PÁKEY LAJOS, a 11—13, 16—19, 25, 28, 31. számú pedig a kolozsvári Unitárius Kollégium birtokában van.

1. Kolozsvár bástyái. Ceruzavázlat. Jelezve: „Deczember hó 22 Pákei“. Széljegyzet: „rajz. Fegyverdurranások között.“ Ezenkívül különféle utasítások a rajz kivitelezésére, illetőleg másolására nézve.

Kolozsvár 1405-ben Zsigmond királytól kapott engedélyt, hogy a várost falakkal és tornyokkal megerősíthesse. A kapubástyák egyrésze már a XV. században állott. (A Monostor-utcai és a Közép-utcai kapubástya.). A XVI—XVII. században a bástyákat, kapukat többször átépítették, megerősítették, javították. A XIX. században a falak és bástyák nagyrészt lebontották, a Híd-utcai kaput és a Magyar-utcai kaput 1870/72-ben.

a) Híd-utcai kapubástya. A kapubástyán 1476-os, II. emeletének belső falán pedig 1576-os évszám volt olvasható. (JAKAB E., Kolozsvár története II. Budapest, 1888. 231.).

b) Óvári szögerőd.

c) Bethlen bástya. A szabó céh bástyája volt. 1475-ben már említik. 1627/29-ben újjáépítették.

* A képek közléséhez megjegyezzük, hogy a dűcek mindig csak a kereten belül lévő rajzról készültek, a címfeliratokat és a széljegyzeteket takarékszági okokból elhagytuk és szövegüket megtalálja az olvasó a Jegyzékben. Megjegyezzük továbbá, hogy mivel a rajzok jó részben befejezetlenek, több helyen a léptékjelzés hiányzik.

d) Magyar-utcai kapubástya. 1872-ben bontották le.

e) Szappan-utcai bástya.

f) Közép-utcai kapubástya. (Építésének adatait l. a 4. számú rajznál).

2. A Kül-Torda (Petőfi)- és a Fogoly-utca között fennmaradt kisebb bástyák. Balról az asztalosok bástyája, jobbról a vargáké. Ceruzavázlat. Jelezve: „1919. I/18. Pákei“. Szélgjegyzet: „Másolásra előkészítve“.

3. Kolozsvár bástyáinak és kapuinak feliratai. Ceruzas és tusrajz. Jelezve: „1919. Aug. Pákei“.

4. Közép-utcai kapubástya. Tusrajz. — A kapubástya építése V. László uralkodása idejében indult meg, amit a király címere bizonyít. 1594-ben az órakereng tetőzetét pléhlemezzel borítják. (JAKAB, i. m. II, 118.) 1594. március 7-én határozza el a város tanácsa a kaputorony újjáépítését. Az építkezést végzik Ispoli mester és Nyirő Dániel. 1676-ban javítják. (JAKAB i. m. II, 288, 751.).

5–6. Magyar feliratos sírkövek a Külső Szén-utcai várfalban. Tusrajz. A rajzlapon látható fejlécként a „MEMENTO MORI / A. D. 1584.“ feliratos ablak párkánya, mely a Híd (Wesselényi)-utca 22. számú házból került a Pákei villába, továbbá alatta hat darab magyar feliratos sírkő. Mivel ezek a régi sírkövek Kolozsvár magyar polgárságának fontos tanúbizonyságai, a sírköveket kettésével közöljük. A két utolsót (Nyirő János fia Istók sírköve 1585-ből, Begrezi Bálint ötvösmester és felesége, Vicey Márta sírköve 1607-ből) azonban elhagyjuk, mivel Nyirő Istók sírköve ma is megvan a házsongárdi temetőben, Begrezi Bálinté pedig 1935-ben előkerült a Petőfi-utca 4. számú ház előtt a földből házalapozáskor és utóbb az Erdélyi Nemzeti Múzeumba jutott.

Valamennyi sírkő a várfalba volt befalazva. A házsongárdi temető megnyitása (1571) előtt a kolozsvári lakosok a várfalak előtt lévő kertekbe temetkeztek. Temető volt a Magyarkaputól a Középkapuig, a Tordakaputól a nyugati szögletbástyáig, innen a Szén-utcai és a Monostor-utcai kapuig. (Vö. JAKAB, i. m. II, 187, 223, 224, 225, 233, 421; 422.). JAKAB (II, 225.) azt írja, hogy János Ferenc a telken lévő várfalról 43 sírfeliratot jegyzett le, melyek magyarul, latinul és németül voltak írva.

5/a Ötvös Antalné, Választó Gergely leánya Borbála. Sírkő 1574-ből. Méretei: 15×30 cm. Lelőhelye: Külső-Szén-utca, keleti sor, Hajós János háza, a kertben lévő várfal. Az újabb építkezések fedték el. — A sírkőről írt NAGYAJTAI KOVÁTS ISTVÁN (Vándorlások Kolozsvár falai körül. Nemzeti Társalkodó. 1840/II, 68.) az évszámot 1514-nek olvasta. Később Deák Farkas közölte a sírkő feliratát 1574-es dátummal. (Magyar feliratú sírkövek a XVI. századból. ArchÉrt. 1879: 358.).

5/b Bányai Ötvös János sírköve 1574-ből. Méretei: 25×51 cm. Lelőhelye: ugyanott, mint az előbbié. — Feliratát közölte Deák Farkas (ArchÉrt. 1879: 358–9.), de 1575-ös évszámmal.

6/a Sziogyártó János és leányainak sírköve 1574-ből. Méretei: 25×61 cm. Lelőhelye: ugyanaz, mint a fentie. — Említi NAGYAJTAI KOVÁTS (Kolozsvári régiségek. Tudománytár. Értekezések. XIV. Buda, 1843. 75.), utóbb Deák Farkas közölte feliratát (ArchÉrt. 1879: 358.).

6/b. Was Tamás sírköve 1579-ből.

7–15. Mátyás király-tér 32. A Wolphard-Kakas házról készült felvételek. — A ház csaknem teljesen eredeti alakjában 1894-ig állott fenn. 1893-ban készítette PÁKEI felvételi vázlatait, méréseit. A kidolgo-

zott rajzok azonban későbbiek. A ház akkori tulajdonosa, Szathmáry ötvösmester bontási szándékára nagy mozgalom indult meg a ház megmentése érdekében. THALY KÁLMÁN a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium intézkedését is kérte, a Műemlékek Országos Bizottsága is sokat tárgyalta a kérdést. De minden igyekezet megtört a tulajdonos ellenállásán. Végül Szádeczky Lajos indítványára a ház első részének, mely „egészben véve nagyobb műtörténeti becesel nem bír“ (Műemlékek Országos Bizottsága 110/1893. számú akta), lebontásához hozzájárultak, ennek fejében a kikerült faragványokat jutányos áron az Erdélyi Nemzeti Múzeum kapta.

A házra vonatkozó irodalomból kiemeljük SZÁDECZKY LAJOS (Kakas István és a kolozsvári Báthory-ház: TörtTár, 1897: 606–25. — A kolozsvári Báthory-ház legendája: EM. 1897: 17–32.), VERESS ENDRE (Zalánkeményi Kakas István. Budapest, 1905; 38, 62, 115.) és FERENCZI SÁNDOR (A kolozsvári Wolphard-ház. Pásztortűz. VIII—1922, 101–2.) tanulmányait, amelyek tisztázták a ház történetét.

A ház a XVI. század folyamán több tulajdonos építkezéséből alakult ki. Első tulajdonosa Wolphard Adorján kolozsvári plébános, erdélyi püspöki vikárius, 1534—1541 között építkezett, következő tulajdonosa Wolphard István főbíró 1579—1581 táján. Befejezte az építkezéseket a XVI. század utolsó évtizedében zalánkeményi Kakas István, aki felesége, Baráth Zsófia, Wolphard István főbíró özvegye révén jutott a ház birtokába.

Wolphard Adorján építkezéseiből való faragványok: 2 ablak 1534-ből, 1 ablak 1536-ból, 1 ajtó 1541-ből (ez az egyik földszinti szobában volt. — Vö. JAKAB E., Világosító-rajzok Kolozsvár történetéhez. II. Budapest, 1888. V. tábla.). Valamennyi az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.

Wolphard István építkezéseiből való faragványok: ajtó 1579-ből (egykor a földszinten állott. — Vö. JAKAB, i. h.), ajtó 1581-es évszámmal az emeleti vestibulumból (II. kép), párkánytöredék 1581-ből (1936-ig a Pákei villában volt), kandalló 1582-ből (az egyik földszinti szobában állt. — Vö. JAKAB, i. h.), emeleti kandalló (I. a II. számú képen), földszinti kandalló (I. a III. számú képen), rozettás boltozatzáró kő. Valamennyi az Erdélyi Nemzeti Múzeumban. Továbbá az udvar 3 ablaka eredeti helyén, azonkívül ablak 1581-ből és boltozatzárókó maszkkal, mindkettő befalazva a Pákei villában.

Kakas István építkezéseiből való faragványok: ajtó 1590-ből, gyámkő dudás gyermekkel, a zodiakus-szoba 2 gyámköve. Valamennyi az Erdélyi Nemzeti Múzeumban. Továbbá eredeti helyén a zodiakus-szoba az összes faragványokkal, egy maszk, utólagosan befalazva a külső falon, és az udvarra nyíló 2 díszes faragott ajtó. Ezek közül azonban csak a rusztikás ajtó áll eredeti helyén, a megtört oromzatú, Kakas-monogrammos ajtó eredetileg az egyik földszinti, kandallós szobában volt (I. a 10. számú képen).

A Wolphard—Kakas-ház a legrégibb, erdélyi renaissance városi ház, amelyet részletesen ismerünk. Pákei felvételeinek óriási jelentősége ebben rejlik. Segítségével a lebontott épületet teljes egészében rekonstruálhatjuk.

7. A Wolphard—Kakas-ház homlokzata. Tollrajz. — A homlokzat a ház legrégibb és egyben legjelentősebb része volt. Pákei rajzán láthatjuk a nagy ablakokkal tagolt, palotaszerű homlokzatot. Az emeleti ablakfaragványok (1534, 1536) kimutathatólag a gyulafehérvári renaissance központ hatására készültek (BALOGH J.: Az erdélyi renaissance. I. Kolozsvár, 1943: 100.). Tehát a Pákei-rajz segítségével a gyulafehérvári főpapi, sőt ezen keresztül a budai főúri, renaissance paloták homlokzatairól is foglalat alkothatunk. A földszinti ablakok későbbiek, Wolphard István főbíró korából valók, a rajtuk látható címerpajzs alakja megfelel a Wolphard-monogrammos

udvari ablakok pajzsformáinak. A homlokzatot eredetileg még hatalmas kapuzat díszítette, olyan mint a Mátyás király-tér 20. számú Püspöky-házon volt (most az Erdélyi Nemzeti Múzeumban), vagy a Hid (Wesselényi)-utca 22. számú házon (25. kép).

8. A Wolphard—Kakas-ház hosszmet szete. Tusrajz. — A lépcsőház földszinti előcsarnokában látható ajtó azonos az 1579-es Wolphard-címeres ajtóval (vö.: Jakab, Világosító rajzok, II. köt. V. tábla), amely az Erdélyi Nemzeti Múzeum kőtárába került. Az udvar későrenaissance ablak-sora ma is eredeti helyén látható. A három első ablak Wolphard István főbíró, a négy következő nagy ablak és a kapu Kakas István építkezéséből való.

9. Wolphard—Kakas-ház. A lépcsőház keresztmet szete. Tusrajz. Ugyanezen a lapon látható a 10. számú rajz is.

10. Wolphard—Kakas-ház. Kandallós szobák keresztmet szetei. — A felső szoba kandallója és 1581-es ajtaja Wolphard István főbíró építkezéséből való. Mindkettő az Erdélyi Nemzeti Múzeumban. Az alsó szoba kandallója Wolphard István címerével van díszítve (részletes rajzát l. a 13. képen), az ajtó Kakas István monogrammjával ékes. Az előbbi az Erdélyi Nemzeti Múzeumba került, az utóbbi másodlagos helyen, az udvar földszintjén befalazva látható.

11. Wolphard—Kakas-ház. Az emeleti vestibulum. Ceruzavázlat. — A kandalló vázlatrajzát l. Jakab, Világosító rajzok, II. köt. IV. tábla. Az ajtó 1581-ből való. Mindkettő az Erdélyi Nemzeti Múzeumban őriztetik.

12. A Wolphard—Kakas-ház emeleti vestibulumának boltozata. Ceruzavázlat. Az előző, II. számú rajz hátlapja. — A boltozaton látható maszkos zárókő, jelenleg befalazva a Pákei-villa kertre nyíló verandájának mennyezetén.

13. A Wolphard—Kakas-ház földszinti kandallója. Ceruzavázlat. Jelezve: „1893. P.“ — A kandalló jelenleg az Erdélyi Nemzeti Múzeumban látható, de tévesen hozzáépítve az emeleti kandallóhoz.

14. A Wolphard—Kakas-ház földszinti alaprajza. Tusrajz.

15. A Wolphard—Kakas-ház emeleti alaprajza. Tusrajz.

16. Mátyás király-tér 19. számú ház (a XIX. században Schütz János háza). Ajtó 1574-ből. Tollrajz. — Az ajtó jelenleg Majális-utca 29. szám alatt, az egykori Pákei-villában. — A házon építkezett Petrus Minch, az ő idejéből való a 16. és 17. képen közölt ajtó, valamint az emeleti boltozatos szoba az 1583-as, monogrammos zárókővel. Később a ház Rósás János kolozsvári magyar szenátor és Báthory Kristóf chirurgusa tulajdonába került (KELEMEN L., Nagy Szabó Ferenc ifjúkora. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Marosvásárhelyt, 1906. június 4—5-én tartott első vándorgyűlésének Emlékönyve. Kolozsvár, 1906. 54.). Az ő építkezéseiből való a választói báró Bánffy-kastélyban őrzött címeres *R. I.* monogrammos baluszteroszlop (1580), amely egykor az udvari tornác árkádjait tartotta. Rósás János felesége, Teomeosvari Sára, 1610-ben szintén építkezett a házban, amint azt a ma is meglévő, önéreztetes hangú építési emléktábla bizonyítja. Még későbből való a földszinti (ma Ursus-söröcsarnok) 1636-os ajtó és liliosos meg rózsás díszű gyámkövei.

17. Mátyás király-tér 19. számú ház. Ajtó 1573-ból. Ceruzavázlat. — A vázlaton olvasható helymegjelölés »Báthory-ház« és az »1513«

dátum téves. Az ajtó helyes évszámát és igazi lelőhelyét megjelöli Jakab, i. m. I, 427.

18. Mátyás király-tér 20. számú ház (a XIX. században Püspöky-ház). A ablakosztó baluszter. Ceruzarajz. — A baluszter jelenleg az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.

19. Mátyás király-tér 20. számú ház (Püspöky-ház). Ajtókeret a XVI. századból. Tollrajz. A rajzon olvasható helymegjelölés: „Mátyás király-tér 32. sz. az ú. n. Báthory-házból“ téves. — Az ajtó jelenleg az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.

A ház legrégebb renaissance része a »Verbum Domini manet in aeternum« feliratos ajtó az 1541. körüli időkből (BALOGH J., Az erdélyi renaissance. I, 261. l. 167. kép). 1575-ben átépítették, ebből az évből való gyönyörű renaissance kapuzata *B. P.* monogrammal (Erdélyi Nemzeti Múzeum). Ugyanebből az időből származik a 20. képen látható ajtó, valamint egyéb faragványok: három ajtó triglifes tagolású párkánnyal, az egyik *B. P.* monogrammal, a 18. képen látható ablakosztó baluszter, a 29. képen közölt rajz második sorában látható ajtó, két volutás gyámkő, több egyszerű tagolású gyámkő, ezek mind az Erdélyi Nemzeti Múzeumba kerültek. E házból való az a *B. P.* monogrammos, rozettás fríz is, amely jelenleg a Mátyás király-tér 19. számú ház udvarában van befalazva. — A ház eredeti, renaissance-kori homlokzata látható Sárdy István festményén (Erdélyi Nemzeti Múzeum).

20. Mátyás király-tér 20. számú ház (Püspöky-ház). A blakfülke és ablakosztó baluszterek rajza. Tusrajz. — A baluszterek közül kettő az Erdélyi Nemzeti Múzeumba került, kettő pedig a Pákeivillába.

21. Mátyás király-tér 19. számú ház (Schütz J., majd Czell F. háza). Ajtó az emeleti szobában 1636-ból. Tollrajz. — Az ajtó eredetileg a Híd (Wesselényi)-utcai Szilágyi-féle házban volt, a XIX. században Schütz János elhozatta és saját házába falaztatta be (vö. JAKAB E., Kolozsvár története. I, Buda, 1870. 427.).

22. Közép (Deák Ferenc)-utca 22. számú ház kapuja magyar felirattal. Tollrajz. — A kaput 1928-ban bontották le, töredékei sokáig a ház udvarán feküdtek. (Vö. KELEMEN L.—K. FODOR J., Kolozsvári kalauz. Kolozsvár, 1902. 30. — kl., Elpusztult kolozsvári faragott köemlékek. Művészeti Szalon. 1928. 10. sz. 13. l.— BALOGH J., Kolozsvár műemlékei. Budapest, 1935. 22.). A kapu stílusa a XVI. század második felére vall. Ugyanebből az időből még egy magyar feliratos faragványt ismerünk, egy *N.* nevű magyar ötvösnek a Belmonostor (Unió)-utcai 3. számú házából való 1586-os ajtót (Erdélyi Nemzeti Múzeum).

Az óvári ú. n. Bástya-ház (gr. Mikes-ház, Karolina-tér déli sora). Földszinti és emeleti alaprajz. Tollrajz, dr. Kovács István felvétele alapján. Jelezve: „1919. Jún. 10. Pákei“.

A házat 1902-ben bontották le. Egy 1553-ból való *H.* monogrammos díszes ajtó, két fogsoros párkányú ablak és egy ugyanilyen ajtó az Erdélyi Nemzeti Múzeum kőtárába került.

24. A Belmagyar (Kossuth Lajos)-utcában, a jelenlegi Unitárius Kollégium helyén volt régi házak alaprajza. Tollrajz. Jelezve: „Pákei L. felvétele 1896“.

A nyugati szélén, az unitárius templom mellett épült házban volt a tulajdonos, Petrus Daumen monogrammjával jelzett, 1595-ből való német feliratos ajtó. Jelenleg az új kollégiumban van befalazva. Egy 1599-ből való *SS*

monogrammos fogsoros ajtóparkány és egy évszámnélküli, fogsoros ajtó szintén ezekből a házakból az Erdélyi Nemzeti Múzeumba került. — Ezekről a házakról KELEMEN LAJOS írt (Lebontott régi házak: Erdély 1899: 85–86.).

25. Híd (Wesselényi) - utca 22. számú ház. Ajtó 1596-ból. Tusrajz. — Az ajtó jelenleg befalazva Majális-utca 29. szám alatt, az egykori Pákei-villában.

26. Híd (Wesselényi) - utca 22. számú ház egykori kapuja 1584-ből. Ceruzarajz. Jelezve: „1916. Pákei“. — A kapu felső része jelenleg befalazva Majális-utca 29. szám alatt, az egykori Pákei-villában, két oldalpilasztere szintén ott volt, mígnem 1936-ban az Erdélyi Nemzeti Múzeumba vitték. — Ugyanebből a házból még a következő faragványok kerültek a Pákei-villába: ajtó 1585-ből, ajtó 1586-ból, ajtó *H. B.* monogrammal, ajtó 1586-ból (l. a 25. képen), ablak 1584-ből, másik ablak a XVII. századból, és a 27. képen közölt ablakparkány. A három első darabot 1936-ban beszállították az Erdélyi Nemzeti Múzeum kőtárába. — Megjegyezzük, hogy a faragványokon kétféle tulajdonos-monogramm fordul elő. Az egyik változat *H B R* összefonásából áll, ez látható az 1584-es kapun (26. kép) és az Erdélyi Nemzeti Múzeumban lévő ajtón. A másik változat ennek a fordítottja, ugyanis *B H R* betűkből van összeállítva; ezt találjuk az 1586-os ajtón (25. kép) és az egyik ablakparkány-töredéken (27. kép), amelyen még az *IVS HENCZEL WLINVS* név is olvasható. Az első változat, — mint KELEMEN LAJOS megállapította, — csaknem azonos Hensler Benedek ötvösmesternek egyik munkáján, az unitárius templomban őrzött páténán látható monogrammjával. Egy 1619-ből való szerződés valóban említi is Henczler másképp Eötvös Benedeknek a Híd-utca keleti során épült házat (JAKAB, i. m. II, 529.). Kérdés azonban, hogy 1584-ben ő, vagy talán apja építkezett-e, és továbbá, hogy vajjon azonos-e a Henczel nevű tulajdonossal, vagy az megint más személy.

27. Híd (Wesselényi) - utca 22. számú ház. Ablakparkány-töredék. Részlet egyéb renaissance faragványokat ábrázoló rajzlapról. Tusrajz. — Ennek az ablakparkánynak a maradványai (feliratos architráv, kannelurás gyámkö, címer) külön-külön befalazva a Pákei-villában. A felirathól azonban mindössze a következő szavak láthatók: *IVS HENCZEL WLINVS*. Nem tudjuk, hogy Pákei minő alapon egészítette ki az „*IVS*“-t *BASILIVS*-ra, de a szász vezetéknev előtt a keleti egyházban szokásos keresztnev igen szokatlanul hat. Valószínűleg Benedictus lehetett.

28. Híd (Wesselényi) - utca. Boltozattartó gyámkö. Ceruzavázlat.

29. Ajtó- és ablakkeret a XVI. századból. Ceruzavázlat. Jelezve: „1918. dec. 20. Pákei“. Szélgjegyzet: „Méret: 1:10“.

a) Híd (Wesselényi) - utca 15. sz. Ablak 1598-ból.

b) Mátyás király-tér 5. sz. Ablak 1572-ből.

c) Híd (Wesselényi) - utca 15. sz. Ablak.

d) Ajtó(részlet) a Mátyás király-tér 20. sz., egykori Püspöky-házból. Jelenleg az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.

e) Szén (Jókai) - utca 6. sz. Ajtóparkány 1539-ből.

f) Szén (Jókai) - utca 6. sz. Ajtóparkány 1591-ből. Elpusztult.

30. Renaissance ajtókeretek, címerek. Tusrajz. (Ennek a rajznak előkészítő részlete az Unitárius Kollégiumban. Jelezve: „1918. VI. 30. Pákei“).

a) Belmonostor (Unió)-utca 15. számú ház. Ajtó 1654-ből. — Ez az ajtó a földszinti boltozatos szobában látható, melynek zárókövét kehely ékesíti. Az építője tehát kolozsvári ötvös volt. Az ő építkezéséből való a b) rajzon látható kapuzatrészlet is 1653-ból.

b) Belmonostor (Unió)-utca 15. számú ház kapujának részlete az 1653-as évszámot jelző címerpajzssal. — Az épületre vonatkozólag vö. KELEMEN L., Kolozsvári műemlék-krónika. Pásztortűz 1938:624.

c) Belmonostor (Unió)-utca 15. számú ház emeletén befalazott szücs-jelvény 1684-ből.

d) Kolozsvári pénzverőház feliratos táblája 1608-ból.

e) Belmonostor (Unió)-utca 13. számú ház. A lengyel unitáriusok imaházába befalazott ajtó. — A lengyel unitáriusok imaházára vonatkozólag vö. JAKAB E., Kolozsvár története. II, 731.

31. Belmagyar (Kossuth Lajos)-utca. A régi unitárius kollégium kapuja. Ceruzavázlat. — A kaput lebontották, a belső keret »MVSIS ET VIRTVTIBVS MDCCCVI / COMMVNITAS VNITARIORVM REAEDIFICAVIT« felirattal az új kollégium udvarán van befalazva. A kollégium építész UGRAI LÁSZLÓ, az erdélyi későbarok legkiválóbb magyar mestere volt.

BALOGH JOLÁN